

HUR PÅVERKAS SVENSKA MUSEER AV ÅTERLÄMNINGSSÄRENDEN?

**En studie i hur museipersonal arbetar och
upplever återlämningsärenden vid svenska
museer**

Sandra Jakobsson

Examensarbete (30 högskolepoäng) i museologi för masterexamen inom ABM-
mastersprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Björn Magnusson-Staaf

År: 2022

Title: How are museums affected by working with the return of cultural property?

A study in how museum professionals are working with and experiencing the return of cultural property.

Abstract

The return of cultural property (also known as repatriation or restitution) is a process that is increasing at Swedish museums in the 21st century. Many objects have been returned to their country of origin and their individual journey have been well researched. However, research focusing on institutional changes at the museums, from which the objects have been returned, has not been given the same attention. How are Swedish museums affected by working with repatriation issues? This study aims to answer that question by conducting qualitative research based upon interviews with museum professionals at three different Swedish museums; the National museums of World Culture, Gustavianum at Uppsala University, and the Historical Museum at Lund University. Six people participated in the study, each one having practical experience with the process of returning cultural property. With the perspective of post-colonial theory and the application of new institutional theory, this study comes to several conclusions. Repatriation makes museum professionals gain new perspective and insights on the collections, as well as establishing including and meaningful relationships with indigenous people. This study also finds that repatriation makes museums work proactively with their collections, investing more resources and time in inventorying the collections and its provenance for future potential repatriation claims. Finally, the study concludes with the importance of competent personnel at museums who are aware of the complexity of dealing with repatriation issues.

Keywords

Cultural property, repatriation, return of cultural property, museums, new institutional theory, qualitative research, post-colonial theory, contact-zones, collections, the National museums of World Culture, Gustavianum, Uppsala University, Historical Museum at Lund University.

Nyckelord

Repatriering, återlämningsärenden, museum, nyinstitutionell teori, kvalitativ forskning, postkolonial teori, kontaktzoner, museisamlingar, Statens museer för världskultur, Världskulturmuseerna, Historiska museet vid Lunds universitet, Gustavianum vid Uppsalas universitet.

Tillkännagivanden

Det finns flera personer som jag vill tacka för deras hjälp i att slutföra denna studie. Först vill jag tacka min handledare Björn Magnusson-Staaf som trodde på min idé och som kom med tips och mycket värdefulla råd om hur uppsatsen skulle utformas – tack!

Ett innerligt tack till alla informanter som ställde upp på intervju – utan er hade det aldrig blivit någon uppsats. Era svar fördjupade även mitt eget intresse för ämnet och jag hoppas att ni finner resultatet lika intressant som jag gjorde.

Ett oändligt tack till min partner och mitt eviga bollplank Pierre-Jean, utan din hjälp hade jag aldrig orkat ta mig igenom de senaste månaderna. Likaså tack till alla klasskamrater för två trevliga år – coronapandemi till trots.

Slutligen, ett stort tack till min familj och speciellt min mamma som korrläste och kom med många kloka inslag i slutet av uppsatsen.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	7
1.2. Syfte och frågeställningar	8
1.3. Centrala begrepp och konventioner	9
1.3.1. Repatriering, restitution eller återlämnande?.....	9
1.3.2. Centrala konventioner och dokument.....	11
1.4. Disposition	12
2. Bakgrund	13
2.2. Kraven från ursprungsbefolkningar	13
2.2.1. Återlämnandet av G'psgolox totempåle.....	14
2.3. Kraven från nationsstater	15
2.3.1. Parthenonskulpturerna (the Elgin marbles) och the British Museum.....	16
2.4. Museisamlingarna och dess uppkomst.....	16
2.4.1. Mänskliga kvarlevor och de anatomiska samlingarna.....	17
2.5. Museidebatten och Kulturarvspropositionen	18
2.6. Presentation av museerna.....	20
3. Tidigare forskning	25
3.1. Kulturell nationalism.....	25
3.2. Kulturell internationalism	26
3.2.1. Det universella museet.....	27
3.2. Museer och repatriering – konsekvenser.....	28
3.2.1. Mötet med urfolksgrupperna	28
3.2.2. Museipersonalen omvärderar sina synsätt.....	29
3.3. Museer och repatriering – svårigheter.....	29
3.3.1. NAGPRA och generalisering	30
3.3.2. Mänskliga kvarlevor viktigare än kulturella föremål	30
4. Teori	32
4.2.1. Formell organisationsstruktur och vardagen	35
4.2.2. Applicering av nyinstitutionell teori.....	36
5. Metod	37
5.1. Kvalitativa intervjuer	37
5.1.1. Om studien och informanterna	37
5.1.2. Upplägg av kvalitativ intervju	38
5.1.3. Bearbetning av material.....	39
5.2. Etik	40
5.2.1. Etiska aspekter av intervjuer.....	40
5.2.2. Min bakgrund	40
6. Resultat och analys	42
6.1 Hur ser processerna ut när en begäran inkommer?	42
6.1.1. SMVK.....	42
6.1.2. Historiska museet vid Lunds universitet	44
6.1.3. Gustavianum.....	45
6.1.4. Informanternas syn på repatriering	46
6.2. Vilka är de centrala aspekterna under ärendeprocessen?.....	47
6.2.1. Tidsödande återlämningsärenden	47
6.2.2. Mediabevakning under processen	50
6.2.3. Utbyte och samarbete med andra intressenter	53
6.3. Hur ser processerna ut när och efter att ärendet avslutats?	53

6.3.1. Ceremonin	53
6.3.2. Hur pratar museerna om föremålen efter att de återlämnats?.....	54
6.3.4. Informanternas relation till samlingarna förändras	55
6.3.5. Museerna arbetar proaktivt.....	57
6.3.6. Museerna får nya relationer med kravställaren	58
6.4.4. Ett nytt museum växer fram	58
7. Diskussion.....	60
7.1. Hur har processerna kring återlämningsärenden utvecklats vid museet?60	
7.2. Vad tycker personalen om att arbeta med återlämningsärenden?	61
7.3. Hur påverkar arbetet med återlämningsärenden personalens syn på museets uppdag och relation till sina samlingar?	63
7.4. Slutsats	65
Referenslista.....	68
Litteratur.....	68
Dokument och rapporter	70
Hemsidor.....	72
Artiklar	73

Restitution is one of the most important, yet emotive and contentious issues facing Western museums in in the twenty-first century. Its current high profile reflects changing global power relations and the increasingly vocal criticisms of the historical concentration of the world's heritage in the museum of the West.

(Tythacott & Arvanitis, 2014, s. 1)

1. Inledning

År 1897 anföll brittiska styrkor det afrikanska kungadömet Benin. Den historiska staden och dess palats plundrades på sitt kulturarv (beninbronser) som sedan skeppades i väg till Europa. Många museer och samlare ville stoltsera med egna beninföremål och på så sätt spreds föremålen ut över hela västvärlden (Världskulturmuseerna, 2020). År 1899 donerade den svenska ingenjören Åke Sjögren flera beninföremål till Naturhistoriska Riksmuseet (senare Etnografiska museet) i Stockholm där föremålen har förblivit tills idag (Världskulturmuseerna, 2022). Sådana samlingar är ett av många exempel på hur föremål hamnat i svenska museer som konsekvens av kolonialtiden under 1800- och 1900-talet. Museer som Etnografiska museet kämpar i dag med att hantera sådana samlingar, där förvärven anses vara problematiska och där allt fler röster begär att museerna borde återlämna (repatriera) föremålen.

Sedan 1999 är Etnografiska museet en av fyra museer som ingår i museimyndigheten Statens museer för världskultur (SMVK) – även benämnd som Världskulturmuseerna. År 2009 invigde SMVK utställningen *Vem tillhör föremålen? Konstskatter från Kungariket Benin* där 43 beninföremålen ställdes ut. Utställningen lyfter bland annat ämnen som repatriering. I samband med invigningen deltog bland annat representanter från Benins kungafamilj, vars deltagande dokumenterades i SMVK:s egenproducerade bok med samma namn som utställningen (Östberg, 2010). I ett kapitel beskriver kungens yngre son H. R. H. Prins Edun Akenzua sin sorg när han iakttog föremål från sitt hemland utställda på ett museum i Österrike:

När jag såg verken, många av dem för första gången, drabbades jag av en sådan vemodig nostalgi. Jag vill framhålla att dessa arbeten inte gjordes för museer och gallerier. De flesta gjordes för att dokumentera händelser i vårt folks liv.

(H. R. H. Prins Edun Akenzua, 2010, ss. 18–19)

Prinsen avslutar kapitlet med att rikta en begäran till SMVK om att återlämna föremålen till Benin – där de rätteligen hör hemma. En begäran som kom att mötas tio år senare. I oktober 2021 skickade nämligen SMVK in en förfrågan till svenska regeringen om att få återlämna föremålen¹ (Seligsohn, 2021). Nu, 2022, är det upp till regeringen att besluta om föremålen ska repatrieras eller ej. Under tiden som SMVK väntar på regeringens beslut står föremålen kvar i sina montrar. Skeendet

---

¹ SMVK är en myndighet som förvaltar föremål åt svenska staten. Det är därför svenska staten som äger föremålen och är de som beslutar om de ska återlämnas.

får en att undra; vad händer på museet om föremålen skickas tillbaka? Kommer montrarna stå tomma? Kommer berättelsen om bronsföremålen och hur de hamnade i Sverige till att börja med att försvinna, eller fortsätta på nya sätt?

Repatriering (eller restitution och återlämnande) av föremål är komplext. Det är en process som berör allt från juridiska ramverk om äganderätt till kulturell identitet, nationalism, moral, upprättelse och rättvisa. Forskning har gjorts på enskilda repatrieringsfall, men färre forskning riktas mot hur processen påverkar museerna som arbetar med ärendena. Då många museer bygger sina uppdrag utifrån sina samlingar, kan återlämnandet av föremål bli en identitetskris för museer? Hur påverkar det personalen som sköter samlingarna och hanterar dessa återlämningsärenden?

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att studera hur svenska museer påverkas när de arbetar med återlämningsärenden. Detta ska göras genom att intervjua museipersonal som har praktisk erfarenhet av att arbeta med återlämningsärenden. På så sätt ämnar denna studie att undersöka hur museerna påverkas institutionellt i relation till återlämningsärenden. För att undersöka detta har studien använt sig av kvalitativa intervjuer med museipersonal vid svenska museer. Följande frågeställningar är i fokus:

- Hur har processerna kring återlämningsärenden utvecklats vid museet?
- Vad tycker personalen om att arbeta med återlämningsärenden?
- Hur påverkar arbetet med återlämningsärenden personalens syn på museernas identitet och relation till samlingarna?

Intervjuerna analyseras sedan utifrån ett nyinstitutionellt perspektiv, med utgångspunkt i en postkolonial teori, för att få en förståelse för hur museerna påverkas institutionellt och internt.

Denna studie undersöker svenska museer. Orsaken till detta är att de alla står under svensk museilag och är rekommenderade att använda sig av Riksantikvarieämbetes stöddokument i arbetet med återlämningsärenden (2020). I och med avgränsningen om hur repatriering påverkar museer, blir endast de museer som har erfarenhet av att arbeta med att repatriera föremål relevanta för denna studie. Studerade museiinstitutioner är följande:

- Statens museer för världskultur (Världskulturmuseerna, SMVK)
- Historiska museet vid Lunds universitet
- Gustavianum vid Uppsala universitet

Samtliga tre museiinstitutioner arbetade under 2021 och 2022 med aktiva återlämningsärenden. SMVK arbetar, som beskrivit i inledningen, med att återlämna sin beninsamling. Både Gustavianum och Historiska museet arbetade under 2021 med återlämningsärenden rörande samiska kvarlevor på museerna (Löthman, 2021 & Iselidh, 2021). Studien och intervjuerna har alltså pågått samtidigt som valda institutioner är i processen med att repatriera föremål.

1.3. Centrala begrepp och konventioner

Processen med att återlämna föremål från en plats till sin ursprungsplats har flera namn. Likaså har repatriering som begrepp fler än en betydelse. Detta kapitel beskriver hur studien använder sig av begreppen.

1.3.1. Repatriering, restitution eller återlämnande?

Självva ordet *repatriering* härstammar från medeltidslatin *repatrio* där *re* betyder *åter* och *patria* betyder *fädernesland* (Nationalencyklopedin 2022). Efter andra världskriget användes begreppet för att beskriva återförandet av flyktingar till sina hemländer (Conn, 2010, ss. 59–60). Under senare delen av 1900-talet började begreppet användas för att beskriva återlämnandet av föremål från museer (och stater) till sina ursprungsplatser – men åsikten om att återlämna föremål som tagits från sin kulturella kontext går att spåra tillbaka till 1500-talet (Prott, 1995, s. 229, & Tythacott & Arvanitis, 2014, s. 4). I dag används även begrepp som *restitution* och *återlämnande* överlappande med repatriering. Detta kan göra det förvirrande och denna studie har därför valt att utgå från Riksantikvarieämbetets (RAÄ) definition av centrala begrepp. De beskrivs i RAÄ:s stöddokument *God samlingsförvaltning – Stöd för museer i återlämnandeärenden* (2020):

Repatriering (eng. repatriation): Termen repatriering används ofta om processen där kulturföremål återlämnas till en nation, stat, urfolk eller annan grupp.

Restitution (eng. restitution): Används inom juridiken för återställande och kan då innebära att ett stulet föremål återlämnas eller att ekonomisk kompensation utgår. I relation till kulturföremål används begreppet i huvudsak om objekt som stulits eller på liknande sätt otillbörligt tagits ifrån sin ägare.

Återlämnande: Termen återlämnande kan betraktas som övergripande och innefattande såväl repatriering som restitution.

Proveniens (eng. *provenance*): Med proveniens menas ett objekts historia från tidpunkten för dess upptäckt eller tillkomst genom hela kedjan av ägare fram till idag. På så sätt kan autencitet och ägarskap styrkas. Ibland, särskilt för arkeologiska föremål, avses föremålets fyndplats och sammanhang (eng. *provenience*).

Due diligence (sv. *Grundlig granskningsprocess, visa vederbörlig omsorg och uppmärksamhet*): Termen *due diligence* används inom många områden och översätts vanligtvis inte till svenska. I museisammanhang avses att man följer god praxis inom branschen och vidtar åtgärder för att säkerställa att ett föremål som är aktuellt för köp, lån, byte eller gåva inte erhållits på olagligt sätt eller olagligen exporterats, samt att nuvarande ägare har lagligt innehav. Due diligence beaktas även vid återlämnande- och gallringsärenden.

Föremål: Inom en museisamling finns ofta flera objektstyper, de kan röra sig om kulturföremål, naturhistoriska föremål, konstverk, böcker, arkivmaterial och även mänskliga kvarlevor. Med *föremål* avses här alla objekt i en museisamling.

Förvärv: Vid förvärv övertar museet äganderätten till ett objekt eller föremål från någon annan. Genom accession införlivas objektet i museets accederade samlingar. Accession är det formella åtagandet för ledningen för den organisation som museet tillhör att förvalta objekt på lång sikt (RAÄ, 2020, *Insamling, förvärv och accession*)

Kravställare: Begrepp för den part som vill få tillbaka föremålet. Kan vara en fysisk eller juridisk person, eller en nation, stat, grupp, eller i vissa fall även en levande släkting till kvarlevorna som förvaltas på museet.

(RAÄ, 2020, s. 9)

Kulturell egendom: [...] one could define cultural property as anything which bears witness to the artistry, history, and identity of a particular culture. That includes objects that are considered cultural by nature (for example a painting) as well as objects, which by reason of time and evolution of beliefs have been rendered cultural (such as, for example, utensils).

(Stamatoudi, 2011, ss. 5–6)

Enligt RAÄ består ett återlämningsärende av 14 steg. Dessa är följande:

1. Initiering av ett återlämnandeärende	9. Beslut
2. Skapa ett ärende	10. Deaccedera ² föremålet
3. Utse en ansvarig handläggare	11. Genomför ett eventuellt återlämnande
4. Identifiera och utred föremålet	12. Gravsättning och återbegravning
5. Ekonomi	13. Avsluta ärendet
6. Kommunikation	14. Följ upp ärendet.
7. Utred mottagaren	(RAÄ, 2020, ss. 18–22)
8. Sammanställ beslutsunderlaget	

I studien används begreppet *återlämningsärende* övergripande för processerna innan, under och efter att ett ärende upprättats. Begreppet repatriering används för att beskriva processen där ett föremål återlämnas samt om processen generell.

² Att deaccedera ett föremål innebär att det permanent skrivs ut ur den permanenta samlingen.

1.3.2. Centrala konventioner och dokument

1954 Haagkonventionen

Unescos konvention om skydd av kulturföremål i händelse av väpnad konflikt.

1970 UNESCO konventionen

Konvention om åtgärder för att förbjuda och förhindra olovlig införsel, utförsel och överlåtelse av äganderätten till kulturogömdom. Sverige ratificerade 2003.

1989 Urfolkskonventionen

Också ILO 169. Om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder. Sverige har inte anslutit.

1990 NAGPRA

Native American graves protection and repatriation act. Amerikansk lag.

1995 UNIDROIT-konventionen

Om kulturföremål som stulits eller förts ut olagligt. Sverige anslöt 2011.

2002 Deklarationen om det universella museet

Signerat av museichefer från 18 museer i USA, Italien, Spanien, Nederländerna, Ryssland, Tyskland, Frankrike.

2011 ICOM: s etiska regler

International Council of Museums. Ger stöd för det dagliga arbetet på museer runt om i världen samt minimistandard för hur museianställda ska uppträda. Medlemsbundet.

Kulturarvspolitik 2016–2017

Proposition 2016/17:116. Förslag till ny museilag föreslås och införs i Sverige.

2018 Sarr Felwine rapporten

Report on the restitution of African cultural heritage: Towards a New Relational Ethic.

2020 RAÄ:s stöddokument

God samlingsförvaltning

- Stöd för museer i återlämnandeärenden
- Hanteringen av mänskliga kvarlevor

1.4. Disposition

I *Bakgrund* (kapitel 2) beskrivs centrala processaspekter kring repatriering, utifrån ett historiskt såväl som samtida perspektiv. Likaså beskrivs kända repatrieringsfall och samtida debatter om museers roll i samhället. Kapitlet nämner även framtagandet av Kulturpropositionen 2016/2017 och avslutar med en presentation av de museiinstitutioner som studien undersöker.

Tidigare forskning (kapitel 3) presenterar olika diskussioner, teorier och argumentationer som förekommer inom repatriering globalt, samt samtida forskning om hur museer påverkas av repatriering.

Teori (kapitel 4) beskriver vad postkolonial teori och nyinstitutionell teori innebär och hur de appliceras i denna studie.

Metod (kapitel 5) beskriver hur studiens kvalitativa intervjuer genomförts, presentation av informanterna och etiska aspekter, samt vem jag är som forskare.

Därefter följer *Resultat* (kapitel 6) vari informanternas svar presenteras utifrån övergripande teman: hur arbetar museet med återlämningsärenden, innan, under tiden och efter ärendet? Genomgående i resultatet lyfts identifierade *isomorfismer* fram, som är del av den nyinstitutionella teorin.

Diskussion och slutsats (kapitel 7) tolkar och diskuterar studiens tre frågeställningar utifrån den postkoloniala och nyinstitutionella teorin samt adresserar huvudfrågan: *Hur påverkas museer av repatriering?*

2. Bakgrund

Exakt *när* repatriering började användas för att beskriva återlämnandet av föremål är som tidigare beskrivit oklart. Detta beror på att historiken ser olika ut beroende på vem kravställaren är; en nationalstat eller ursprungsbefolkning? Gemensamt för nationalstater och ursprungsbefolkningar var önskan om självbestämmande över föremål som tagits från staterna eller grupperna utan deras samtycke (Tythacott & Arvanitis, 2014, s. 4).

2.2. Kraven från ursprungsbefolkningar

Världens ursprungsbefolkning (också urfolk, urbefolkning, urinvånare) definieras vanligen som de etniska grupper som är ättlingar till de första mänskliga invånarna i ett visst geografiskt område (Nationalencyklopedin, 2022). Världens urfolk har sedan 80-talet i allt större utsträckning begärt om att återfå föremål från museer, och institutioner. Kraven handlade initialt om att få inflytande över hur urfolksgruppen ifråga ställdes ut på museerna, vars förmedling ansågs rasistisk och stereotypisk. Dessa krav var speciellt starka i de så kallade ”white settler societies” som USA, Nya Zeeland, Australien och Kanada, där urfolken fått ökat politiskt inflyttade och organiserat sig i högre grad än i andra länder (Tythacott & Arvanitis, 2014, s. 4). En milstolpe i detta var *Native American Graves Protection and Repatriation Act* (NAGPRA) som klubbades igenom i USA 1990. Genom NAGPRA kunde urfolken i USA återfå föremål ifall de kunde bevisa sig ha geografisk anknytning och arvsrätt³ till den kultur vari föremålet kommer från (National Park Service, 2022). NAGPRA har resulterat i att föremål återlämnats till olika individer och urfolksgrupper i USA och ses på så sätt även ha återgett urfolksgrupper äganderätt och tolkningsföreträde över sina föremål. 2006 hade bland annat 32 000 mänskliga kvarlevor och 670 000 tillhörande gravföremål lämnat museisamlingarna (Conn, 2010, ss. 63 & 70). Återlämnandet av föremål och mänskliga kvarlevor till urfolksgrupper ses även vara en konsekvens av den postkoloniala kontexten, där hållningen är att västerländska museer (forna kolonialmakter) måste se över sina samlingar med självkritisk blick (RAÄ, 2020, ss. 5–6). För att förstå hur processen kan gå till ska jag beskriva återlämnandet av en totempåle vid Etnografiska museet i Stockholm till Kanada 2006.

---

³ Engelska: *blood claim*

2.2.1. Återlämnandet av G'psgolox totempåle

Totempålsprocessen och gåvoutvecklingen blev en symbol för både kamp och försoning, där Haisla byggde självförtroende och museets företrädare tyckte sig göra rätt.

(Björklund, 2016, s. 187)

Processen före, under och efter återlämnandet av totempålen finns berättad i boken *Hövdingens totempåle* (2016). Pålen skapades av urfolket Haislas hövding G'psgolox under 1870-talet i dagens Kanada. Pålen förvärvades och fördes till Riksmuseets etnografiska avdelning 1929 (Björklund, 2016, ss. 9, 25). I boken beskrivs det hur totempålar vid tidigt 1900-tal var åtråvärda föremål hos etnografiska samlingar runtom i Europa. Totempålar ansågs – precis som urfolken – vara utdöende och behövde bevaras. Museerna drevs under den tiden av ”ambitionen att förstå och beskriva alla jordens folk” och ansåg sig därför veta bättre än urfolken (ibid., s. 23). Då Haislas ursprungliga syfte med totempålar var att de med tiden skulle förmultna, drevs museerna på ytterligare i att bevara dem i sina samlingar (ibid.). I argumentationen för att återfå totempålen, hävdade Haislas representanter ”individuell som släktbaserad äganderätt av materiellt kulturarv och immateriella privilegier”. Att återfå totempålen skulle också hela kolonialismens förtryck och söndringar menade Haisla (ibid., s. 187). Vid återlämnandet av pålen var representanter från Haisla och museet på plats, men likaså dåvarande kulturminister Leif Pagrotsky, Kanadas ambassadör, Stockholms sameförening, svenska Unesco och ishockeyproffset Börje Salming (ibid., s. 145). Den sistnämndes närvaro spelade två viktiga roller i ceremonin. Salming representerade den svensk-kanadensiska relationen, då han har ikonstatus i Kanada som ishockeyspelare. Likaså representerade han ursprungsbefolkningars rättigheter, då han med sitt samiska ursprung blev en brygga mellan Sverige och Haisla under återlämningsprocessen (Brandt, 2006). Själva återlämnandeprocessen gick sedan smidigt till och fick stor uppmärksamhet i både svenska och kanadensiska medier (Björklund, 2016, s. 146). I samband med återlämnandet av totempålen fick museet en replika av pålen som nu står placerad vid ingången till Etnografiska museet och berättar historier om hur pålen togs till Sverige och varför den återlämnades. Den enda incidenten i återlämningsprocessen beskriva vara Haislas beslut om att låta pålen förmultna i skogen efter att pålen kommit hem. Detta var ett beslut som togs utan samråd med det svenska museet och som möttes av motstånd både i Sverige och av representanter inom Haisla (ibid., ss. 10 & 153–154).

Totempålen vid Etnografiska museet beskrivs av Björklund ha gått till historien för det engagemang den väckt hos regeringar, ministrar och forskare världen över (2016, s. 9). Därifrån uppkom termen *totempålediplomati* från den samiske

politikern Lars Anders Baer, som såg att sättet museet och urfolket hanterade återlämningsprocessen symboliserade en vänskap och ett arbetssätt där man ”uppnår ett gemensamt mål genom diskussioner och samarbete utan stora bråk, ilska och aggressivitet” (ibid., s. 13).

2.3. Kraven från nationsstater

Kraven från nationer om att återfå föremål ökade efter andra världskriget. Detta har den enkla förklaringen att fler nationer blev självständiga efter kriget och på så vis ville ha ökat självbestämmande över sin kulturella egendom (UNESCO, 2022). Kraven var även en del av en större pågående dekolonisering av världen, som bland annat förstärktes av FN:s organet UNESCO:s arbete med att ta fram 1970-konventionen (UNESCO, 2022). Konventionen syfte var just att kontrollera och reglera den omfattande internationella handeln av kulturell egendom som eskalerat efter andra världskrigets slut (ibid.). Utförseln av kulturella egendom gjordes huvudsakligen ifrån länder som var ekonomiskt utsatta men rika i kulturell egendom (ofta refererat till som *source/export states*). Mottagare och efterfrågare av kulturell egendom å andra sidan var ekonomiskt rikare länder, museer och insamlare (så kallade *import/market states*) (Stamatoudi, 2011, ss. 20–21).

Den isländska journalisten Magnus Magnusson redogör för femton fall där över tusentals föremål återlämnades utan större problem från ”import countries” till ”source countries” under 60–80 talet (Magnusson, 2007, ss. 4–5). Magnusson är själv en anhängare av repatriering, då han som islänning hyllar återlämnandet av de isländska manuskripten *Flatøbogen* och *Kongebogen* från Danmark 1971 (Magnusson, 2007, ss. 1–2):

The Icelandic experience, I confess without shame, has put me firmly on the side of those who sympathize with others who would like to have their national cultural treasures returned – like the Greeks and their Parthenon marbles [...]. For me it is not a matter of morality or even legality, but of decency and civilized behaviour.

Magnusson, 2007, s. 3

Vägen till återlämnandet av manuskripten var inte spikrak utan pågick under decennier av politiska debatter rörande vem som ägde manuskripten; Danmark, hela den skandinaviska kulturen, eller Island? Från Islands sida var återlämnandet av manuskripten högt på agendan när landet blev självständigt från Danmark 1944, då manuskripten ansågs vara oumbärliga för det isländska folket och deras nationella identitet (Magnusson, 2007, s. 3). Att inte vilja återlämna föremål, som så uppenbart har stor betydelse för ett land och dess identitet, anser Magnusson vara elakt och ociviliserat (som ses i citatet ovan). Ett av många motargument till att återlämna

föremål till nationer vilar dock just på samma argument som kravställaren använder, nämligen att föremålen ska användas i nationalistiska syften (Cuno, 2009, s. 2). Ett av de mest omstridda och ökända fallen, av Jeanette Greenfield benämnd som ett *cause célèbre* inom återlämningsärenden, är det mellan Grekland och Storbritannien rörande skulpturer från det grekiska templet Parthenon (Greenfield, 2007, s. 41).

2.3.1. Parthenonskulpturerna (the Elgin marbles) och the British Museum

Under 1800-talet var Grekland ockuperat av Osmanska riket. På plats i landet var Storbritanniens ambassadör, Lord Elgin (därav smeknamnet *Elgin marbles*) som under sin stationering i landet kom att förvärva skulpturer från det historiska Parthenontemplet, beläget på Akropolis i Aten. Huruvida han hade tillåtelse att montera ner skulpturerna råder det än delade åsikter om, men hem till England fick ambassadören med sig flertalet skulpturer och figurer från templets ursprunglig fris (Godwin, 2020, s. 152., & British Museum, 2022). Redan vid förvärvet väcktes upprörda protester mot Lord Elgins agerande, som sågs som stöld av Greklands kulturarv (Greenfield, 2007, s. 54). Skulpturerna kom senare att säljas till the British Museums samling där de förblivit. Grekland har sedan de blev självständiga från Turkiet 1832 begärt om att få tillbaka skulpturerna. The British Museum har nekat samtliga krav – och argumenten har varit många under årens gång (ibid., 2007, s. 62). Motargumenten har bland annat varit att Greklands avsikt med att återfå skulpturerna är nationalistiska, och att the British Museum är bättre lämpade att förvalta skulpturerna (Godwin, 2020, ss. 152–153). Museets före detta direktör, Sir David Wilson, ska ha sagt att ett återlämnande av skulpturerna skulle innebära slutet för museet som en internationellt kulturell institution – då museets uppdrag var att visa världens kultur för den internationella allmänheten (Greenfield, 2007, s. 63).

Denna typ av förvärv, där inflytelserika personer tog med sig andra länders kulturarv, var vanligt under 1800-talet. Det pågick även samtidigt som en större typ av insamling utifrån ett evolutionistiskt perspektiv, där koloniserare samlade på etnografiska föremål och mänskliga kvarlevor. Detta skeende och museernas roll i det, förklaras djupare i nästa stycke.

2.4. Museisamlingarna och dess uppkomst

Dagens moderna museum utformades under 1800-talets blomstrande industrialisering. Museerna var en av flera nya politiska institutioner (som skolor och fängelser) som växte fram med tydliga syften. De skulle forma och utbilda

nationens medborgare (Jönsson et al, 2011, ss. 50–53 & Bennet, 1995, s. 24). Detta gäller speciellt de nationella museerna vars samlingar använts som instrument för nationell makt, dominans, kulturell identitet och historia (Tythacott & Arvanitis, 2014, s. 2). Förvärvet av föremålen möjliggjordes av kolonialismen, som kontrollerade stora delar av världen där kolonisatörer hade mer eller mindre fri lejd att föra ut etnografiska, arkeologiska och kulturella föremål:

Ethnographic museums, in particular, have been the keepers of other people's cultures, imposing their own classifications and interpretations onto objects from different peoples around the world: indigenous groups almost never had a voice. Artefacts were even removed from communities in the late-nineteenth century- early-twentieth century on the basis that their cultures would become extinct, as a result of the 'inevitable' march of Westernization. But certain cultures are still thriving and want their objects back.

(Tythacott & Arvanitis, 2014, ss. 2–3)

Museerna skapades för att bevara det som höll på att försvinna och hjälpa medborgaren att inse sin nationella identitet. Detta kan bland annat ses i skapandet av den Skandinaviskt-etnografiska samlingen, som sedermera kom att bli Nordiska museet, som öppnade sina lokaler 1873 (Nordiska museet, *Den första utställningen*, 2022). Förutom etnografiskt material från Sverige, som beskrev de svenska folkkulturerna, var intresset stort för att visa upp föremål från andra kulturer. Dessa föremål visades upp på bland annat världsutställningen i Stockholm 1897 och den etnografiska missionsutställningen 1907. Utställningarna hade tydliga syften i att styra in besökarna till vissa känslor, främst nationalistiska, där staten ville ena det svenska klassamhället genom att få dem att definiera sig utifrån det dem inte var (Gustafsson Reinius, 2005, ss. 108–109).

Varför ville då svenskar samla in föremål från andra kulturer? Orsakerna var flera, då insamlarna har olika syften med sina förvärv, men övergripande styrdes insamlandet av den evolutionistiska ideologin som präglade den västerländska vetenskapen under 1800-talet. Vetenskapsmän och etnologer samlade därför under 1800-talet och 1900-talets början på mänskliga kvarlevor och etnografiska föremål för att kartlägga mänsklighetens ursprung (Hallberg, 2010, s. 9). En annan insamlare var de anatomiska institutionerna vid svenska universitet.

2.4.1. Mänskliga kvarlevor och de anatomiska samlingarna

Syftet med de anatomiska institutionerna var först och främst att studera människokroppens anatomi. Det är en praktik som kräver studiematerial och de anatomiska institutionerna har därför alltid samlat på mänskliga kvarlevor. Sedan 1700-talet har dissektionssalarna i Sverige främst samlat på kvarlevor från brottslingar, fattiga och utsatta människor samt individer som begått självmord

(Svanberg, 2015, s. 100). Under 1920-talet började de anatomiska institutionerna dock användas i ett annat syfte, nämligen rasbiologi. Detta resulterade i att anatomiska institutioner började samla in kvarlevor från olika etniska grupper för att bevisa en rasbiologisk teori genom att kategorisera och jämföra dessa grupper (Berg, 2003, ss. 9–10).

Efter att de anatomiska institutionerna stängdes ner i Lund, Uppsala och Stockholm under 1950-talet glömdes de anatomiska samlingarna allteftersom bort utanför universiteten. På Lunds universitet granskades den anatomiska samlingen i samband med ett forskningsprojekt under 1980-talet om svensk rasforskning (Svanberg, 2015, s. 20). Granskningen kom att utmynna i ett uppmärksammat reportage från DN, benämnt ”Svensk rasism göms på vind”. Reportaget väckte en debatt om Sveriges inblandning i just rasbiologi och huruvida den anatomiska samlingen var rasistisk (ibid.). Var det en slump att detta forskningsprojekt ägde rum under just 1980-talet? Troligen inte, då det var en tid när akademien blev mer självkritisk. Likaså hade synen på hur mänskliga kvarlevor skulle hanteras förändrats – det ansågs inte längre etiskt eller moraliskt försvarbart att förvara mänskliga kvarlevor från urfolksgrupper på institutioner eller museer (Svanberg, 2015, s. 22 & Hallgren, 2010, s. 12).

I dag ses de anatomiska samlingarna som en del av Sveriges ”problematiska” kulturarv och allt fler av etnisk härkomst repatrieras (Hallgren, 2010 & Svanberg, 2015, s. 12). Bland annat gick Sametinget ut 2007 med ett beslut om att de ville ha en ”fullständig identifiering av samiskt skelettmaterial i statliga samlingar och en repatriering av de mänskliga kvarlevorna till de områden från vilka de kommit” (Svanberg, 2015, s. 130). Flera röster inom de universitetshistoriska museerna menar dock att det är viktigt att bevara de anatomiska samlingarna, då de är bevis för en mörk historia som försiggått på universiteten (Svanberg, 2015, ss. 23–24). Vid en repatriering är det viktigt att föremålets data bevaras, då de kan ge viktig information om hur människor levde (Drenzel, mfl. 2016, s. 17). På vilket sätt som denna typ av information sedan ska förmedlas råder det olika åsikter om. Något som kommer att beskrivas i nästa stycke.

2.5. Museidebatten och Kulturarvspropositionen

Hur museer ska använda och förmedla kunskap kring sina föremål har sedan museernas begynnelse varit en omdiskuterad fråga – och är så än i dag. Under 2000-talet kan ett tydligt exempel på detta ses i den så kallade *Museidebatten*. Den startades av Svenska Dagbladets Ola Wong som i september 2016 publicerade sin

krönika *Regeringen förvandlar museer till propagandacentraler* (Wong, 2016). Wongs främsta kritik bestod i att museimyndigheten SMVK användes i politiska syften, där han ansåg att dåvarande kulturminister och Världskulturmuseernas chef använde museerna för att ”stärka toleransen för mångkultur” (Wong, 2016). Detta ansåg Wong var partipolitik och hörde inte hemma på museum, en institution som han ansåg skulle förmedla objektiv kunskap. En kunskap som hotades att försvinna som en konsekvens av det nya arbetssättet (ibid.).

I krönikan *Historien tillhör inte enbart det förflutna* (2016) kommenterar museologen Kerstin Smeds debatten utifrån ett historiskt perspektiv. Hon beskriver att liknande debatter som *Museidebatten* har förekommit sedan kulturmuseernas skapelse för 200 år sedan. Varför man aldrig verkar kunna komma överens om vad kulturhistoriska museer ska visa upp och vad deras syfte är menar hon bero på en kontinuerlig oenighet i vad man anser att museernas uppgift är som samlingsförvaltare (vetenskap) versus som förmedlare (pedagogik). Hon säger:

Det är intressant att det väcker ramaskri så fort museer försöker bryta gamla mönster och normer för hur vår historia framställs och framför allt vems den är. Men att ägna sig åt normkritik eller lyfta fram centrala områden av livet som hittills inte exponerats på museerna är inte en ”politisering” av dem, än mindre förflackning av den kunskap de besitter. Det är helt enkelt som det ska vara.

(Smeds, 2016)

Att ägna sig åt normkritik på museer ”helt enkelt som det ska vara”, säger Smeds. Museer beskriver hon: [...] har alltid varit, intimt förbundna med det samhälle, den politik och den kultur de existerar i.” (ibid).

Året efter museidebatten rasade överlämnade dåvarande kulturminister propositionen *Kulturarvspolitik 2016/17:116*. Propositionens huvudsakliga syfte var att presentera ett förslag till en museilag i Sverige. Den innehöll även förslag om hur svenska museer skulle arbeta med repatriering, där propositionen bland annat föreslog att Riksantikvarieämbetet skulle ges i uppdrag att tillsammans med centrala museer och Sametinget skulle:

[...] utarbeta en vägledning för identifiering och repatriering eller restitution av föremål i museernas samlingar där det kan finnas särskilda etiska skäl för återlämnande. Utgångspunkten bör vara att den svenska praktiken ska vara föredömlig i detta avseende sett ur ett internationellt perspektiv. Arbetet ska avgränsas till föremål som tillförts samlingar i modern tid, dvs. framförallt från senare delen av 1800-talet och framåt.

(Proposition 2016/17: 116, s. 129)

Uppdraget kom att resultera i de två stöddokument som används i denna studie. Kulturpropositionen har haft omfattande påverkan på museipolitiken i Sverige och således på hur museer arbetar med repatriering.

2.6. Presentation av museerna

I detta kapitel redogörs de tre museimyndigheternas uppdrag, vad som finns i deras samlingar och vilka återlämningsärenden de arbetat med. Kapitlet är övergripande och kommer att redogöra vilka föremål och kvarlevor som finns i samlingarna samt kort information om tidigare återlämningsärenden. Texten bygger på information från vardera museums hemsida, museernas egna framtagna riktlinjer, rapporter av Riksantikvarieämbetet, nyhetsartiklar och annan relevant litteratur. I arbetet med återlämningsärenden följer alla tre museer Riksantikvarieämbetes två stöddokument samt ICOMS etiska regler. De följer även egna riktlinjer, utformade av museet själva. Dessa är följande:

- [Riktlinjer för hantering och bevarande av mänskliga kvarlevor vid Uppsala universitetets museer](#)
- [Världskulturmuseernas policy för återlämnande \(PDF\)](#)
- [Bilaga om juridiskt och etiskt ramverk för återlämnande \(PDF\)](#)
- [Världskulturmuseernas rutinbeskrivning för återlämnande \(PDF\)](#)
- [God samlingsförvaltning Stöd för museer i återlämnandeärenden](#)
- [Stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar](#)
- [ICOMs Etiska regler](#)
- [Riktlinjer för hantering och förvaring av mänskliga kvarlevor vid Historiska museet vid Lunds universitet \(LUHM\)](#)

Statens museer för världskultur [Världskulturmuseerna], SMVK

Statens museer för världskultur är en museimyndighet och består av fyra museer; Etnografiska museet, Medelhavsmuseet, Östasiatiska museet i Stockholm och Världskulturmuseet (före detta Etnografiska museet) i Göteborg. Myndigheten skapades 1999 och har sitt ledningskansli i Göteborg. SMVK svarar under Kulturdepartementet och förvaltar en stor del av svenska statens internationella kulturarv som består av omkring 500 000 föremål, en miljon bilder, 200 000 böcker och tidskrifter samt 500 hyllmeter arkivmaterial (Världskulturmuseerna, 2022). SMVK:s uppdrag är:

- Att visa och levandegöra kulturer i världen med utgångspunkt i de samlingar som myndigheten förvaltar
- Verka för att dess verksamhet ska vara en angelägenhet för alla människor i samhället
- Dokumentera och belysa kulturers yttringar och villkor historiskt och i samtiden

- Främja tvärvetenskaplig kunskapsbildning och publik verksamhet i olika former (Världskulturmuseerna, 2022)

Myndighetens samlingar

I SMVK:s samlingar finns en halv miljon föremål, många insamlade under etnografiska studier i andra länder. Det internationella kulturarvet har, som namnet antyder, föremål från hela världen. En stor del av samlingarna vid Etnografiska museet, Medelhavsmuseet, Östasiatiska museet i Stockholm samt Etnografiska museet i Göteborg samlades in under 1800–1900 talet. Här finns även mänskliga kvarlevor, bland annat i Etnografiska museets samlingar (Svanberg, 2015, s. 24).

Återlämningsärenden

SMVK:s arbete med repatrieringsärenden beskrivs som ”synnerligen aktiv” av museets överintendent Ann Folin, i en replik på Aftonbladets kultursida 2021 (Folin & Magnusson, 2021). Det framgår inte exakt hur många ärenden myndigheten arbetat med över åren. Ett av de mer välkända är återlämnandet av totempålen till ursprungsbefolkningen Haisla i Kanada 2006 (Björklund, 2016). SMVK:s första återlämningsärende tros ha varit 1990 och rörde sig om en *mokomokai* som tillhörde ursprungsbefolkningen maorierna på Nya Zeeland. Denna återlämning beskrivs ha gått smidigt till och fick begränsad spridning i media. Senare återlämningar har dock fått omfattande medial uppmärksamhet (Drenzel m.fl., 2016, s. 40).

Exakt hur ett återlämnandeärende ska gå till vid SMVK finns beskrivit i *Rutinbeskrivning för hantering av externt inkommande krav om återlämnande* (2021). Återlämningsärenden ska präglas av transparens, opartiskhet, effektivitet och god dialog med kravställaren (2021, s. 1). Dokumentet beskriver även hur en begäran om återlämnande ska gå till samt vilka kategorier som kravställaren behöver ha med i en officiell begäran (ibid.) Ärendena utreds sedan separat från varandra och tillföres med en ansvarig utredare som genomför proviensforskningen. Det står även att ett föremål inte bör återlämnas ifall det finns ”flera potentiella mottagare som bedöms som lika legitima”. Efter att utredningen är klar granskar SMVK:s repatrieringsråd fallet och sammanställer ärendet med en rapport vari rådets rekommendation om återlämnande beskrivs (ibid., s. 2). Överintendenten för museet tar sedan beslut och skickar vid behov vidare till

regeringen för slutgiltigt beslut. Vid beslut om återlämnande inleder SMVK processen för återtransport i dialog med kravställaren och tar bort föremålet ur museisamlingen. Myndigheten finansierar inte återlämnandet (ibid., s. 3).

Historiska museet vid Lunds universitet

Historiska museet i Lund är en del av Lunds universitet och svarar under Utbildningsdepartementet. Museet har följande tre huvudfunktioner (Historiska museet, 2022):

- Universitetsfunktion: att medverka i forskning och grundutbildning.
- Regional funktion: att förvalta arkeologiskt material från regionen samt att tillgängliggöra samlingarna.
- Publik funktion: och förmedla aktuell forskning till allmänheten.

Museets förvaltar en arkeologisk samling, en myntsamling, tidig medeltida träskulpturer samt två inkorporerade samlingar, till den antika- och anatomiska samlingen. Det är ifrån den anatomiska samlingen som samtliga återlämningsärenden vid museet har gjorts (Historiska museet, 2022).

Den anatomiska samlingen

Den anatomiska samlingen kom till Historiska museet när den anatomiska institutionen vid Lunds universitet upplöstes 1995. Den placerades då i museets magasin och blev en formell del av museets samlingsuppdrag 2012. Detta innebar att museet mellan 1995–2012 inte hade några riktlinjer för samlingen (Drenzel, mfl. 2016, s. 50). Museet delar upp den anatomiska samlingen i sex kategorier: medeltida, etnografiska, lösa underkäkar, förhistoriska, dissektioner på 1800-talet och gipsavgjutningar. Totalt ingår cirka 1 700 mänskliga kvarlevor varav majoriteten är kranier. Det finns 33 mer eller mindre kompletta skelett, varav 26 av dessa är monterade på träställningar. Utifrån vad museet vet i dagsläget kommer kvarlevorna från Sverige, samt följande 21 länder: Grönland, USA, Egypten, Indonesien, Tyskland, Frankrike, Ecuador, Papua Nya Guinea, Argentina, Danmark, Finland, Indien, Kina, Ryssland, Schweiz, Spanien, Sri Lanka, Sydafrika, Malta, Norge och Kanada (Historiska museet, 2022).

Återlämningsärenden

Den första begäran om repatriering inkom till museet 2005. Kravställaren var den judiska församlingen i Malmö som begärde om att få återbegrava kvarlevan (ett kranium) av en judisk man, Levin Dombrowsky i församlingens kyrkogård i

Malmö. Dombrowskys hade då varit del av anatomiska samlingen i över 100 år. Ärendet var omtvistat, eftersom rektorn vid Lunds universitet beviljade repatrieringen av kraniet 2005 utan regeringens godkännande, varvid universitetet olovligen gav bort statens egendom (Historiska museet, 2022 & Kielos, 2007). Därefter har Historiska museet genomfört tre återlämningsärenden från den anatomiska samlingen; en gång till Nya Zeeland och två gånger till Australien (Historiska museet, 2022).

Museet har ett dokument med riktlinjer i hur mänskliga kvarlevor skall hanteras och förvaras (Historiska museet, 2016). De förvaras enligt rådande packningsprinciper i magasin och är därmed ej tillgängliga som rekvisita. Samlingen tillgängliggörs för forskning eller i utställningar genom fotografier eller film. Vad som gäller för museets procedur kring återlämnande framkommer det kortfattad information om att museet kan initiera återförande av mänskliga kvarlevor. Besluten om återlämnande tas alltid av regeringen men museet kan inleda en utredning vid en begäran (2016, ss. 2–3)⁴.

Gustavianum vid Uppsala universitet

Gustavianum är ett historiskt museum vid Uppsala universitet. Likt Historiska museet vid Lunds universitet svarar de under utbildningsdepartementet och förvaltar universitetets samlingar. Gustavianums samlingar består av arkeologiska föremål, konst, mynt, vetenskapshistoria och den anatomiska samlingen. Museets uppdrag består i:

- Museibygnaden Gustavianum anses vara en viktig plats för universitetets samverkan med det omgivande samhället – där utställningar och program tar sin utgångspunkt i museets samlingar och i forskning som bedrivs vid Uppsala universitet.
- Museets samlingar är öppna för undervisning och forskning vid universitet och högskolor, inte bara från Sverige utan också från andra länder.
- Museet har uppdraget i att vara en resurs för Uppsalastudenternas karriär- och kompetensutveckling, där de erbjuder praktikprogram kopplade till samlingsmagasinen samt rekryterar studenter från alla vetenskapsområden till arbete i museet.

(Gustavianum, 2022)

---

⁴ Det ska nämnas att Historiska museet under 2022 arbetade med framtagandet av ett nytt uppdaterat dokument rörande riktlinjer om hanteringen av mänskliga kvarlevor vid museet.

Anatomiska samlingen

Gustavianum övertog anatomiska samlingen från institutionen för Medicinsk cellbiologi (tidigare Anatomiska institutionen) 2009. Museet övertog även senare delar av anatomiska samlingen från Statens historiska museer (SHM) i Stockholm 2011, som hade mottagit drygt tusen mänskliga kranier från anatomiska institutionen vid Uppsala universitet under 1997 (Svanberg, 2015, s. 7). Museets samlingar är omfattande och består bland annat av kvarlevor från samiska individer som grävts upp runt förra sekelskiftet. Samlingen består bland annat av monterade skelett, kranier, lösa skelettdelar och montage av organ (Riksantikvarieämbetet, 2022). Dessa kvarlevor förvärvades bland annat från Grönland, Teneriffa, Kamerun och Sudan (Svanberg, 2015., ss. 128–135).

Återlämningsärenden

Gustavianums första återlämningsärende inkom i samband med att museet övertog den anatomiska samlingen från Statens Historiska Museer (SHM), som innehöll föremål som var aktuella för repatriering. Uppsala universitet har sedan 2014 haft riktlinjer i hur de ska hantera och förvalta mänskliga kvarlevor i museisamlingarna. I riktlinjerna betonar universitetet att alla mänskliga kvarlevor ska behandlas lika och med respekt för mänsklig värdighet och användas för forskning och utbildning (Uppsala universitet, 2021, ss. 4–6). Museet har tagit fram en procedur uppdelad i tre steg för hur repatriering ska gå till. När en förfrågan inkommit till museet ska de berörda föremålen först undandras från eventuell forskning och proviensforskning ska påbörjas och kravställaren kontaktas. Steg två inleds när museet färdigställt underlaget som sedan skickas till rektorn. Hen tar i sin tur beslut ifall universitetet ska begära om att få repatriera föremålen från regeringen. Ifall regeringen beslutar att godkänna universitetets förfrågan ska museet genomföra en grundlig vetenskaplig dokumentation om föremålen. Dokumentationen ska förvaras vid museet och ska kunna användas inom vetenskaplig forskning (Uppsala universitet, 2021, s. 7).

3. Tidigare forskning

I detta kapitel presenteras olika åsikter om repatriering, museer, museisamlingar och synen på museets roll och uppdrag i samhället. Repatriering berör fler aspekter utöver det praktiska elementet av att återföra ett föremål, varvid flera infallsvinklar är viktiga. Nationalism, politik och identitet är tre sådana aspekter. Dessa är aspekter som alla spelar en roll i hur ett museum, nation och kravställare ser på repatriering. För att förstå varför vissa museer ställer sig positivt alternativt negativt till repatriering krävs en förståelse för rådande teorier inom lagstiftningen om kulturell äganderätt.

Dealing with issues of cultural law is not an easy task. [...] On the one hand, some of the issues raised are, strictly speaking, legal: on the other hand, this area of law depends heavily on ethics, morality and personal convictions, which, by definition, do not involve pure objectivity, unaffected by emotion.

(Stamatoudi, 2011, Preface)

Generellt sett brukar debatten för och emot repatriering delas in i två teorier; *kulturell nationalism* och *kulturell internationalism*. Inom den sista rymms även idén om *det universella museet* in. Juristen Irini A. Stamatoudi redogör och undersöker dessa teorier i boken *Cultural Property Law and Restitution* (2011). Författaren är grek och har arbetat många år med att stärka skyddet om nationellt kulturarv. Hon har bland annat deltagit i diskussionerna angående återlämnandet av Parthenonskulpturerna, representerat Grekland i UNESCO samt arbetat med att ta fram bilaterala avtal rörande skyddandet av grekiskt kulturarv (Stamatoudi, 2011, s. ix.). Teorierna, menar Stamatoudi, bottenar i skilda synsätt och syften med ägandeskap av kulturella föremål: vart hör kulturella egendom hemma och varför? Dessa teorier är flytande och kan ses gå in i varandra. De utvecklades under mitten av 1900-talet i samband med skapandet av internationella rättsliga dokument, som Haag-konventionen 1954, UNESCO-konventionen 1970 och Unidroit 1995 (Stamatoudi, 2011, s. 19). Dessa två teorier är centrala i förståelsen om repatriering och gör det enklare att förstå varför vissa museer eller nationer inte vill repatriera föremål. Likaså ger det en fördjupad förståelse för varför vissa grupper och nationer vill ha föremål tillbaka. Det ska även nämnas att dessa två teorier främst berör återlämnandeprocesser mellan nationer och föremål (Stamatoudi, 2011, s. 21).

3.1. Kulturell nationalism

Idén om kulturell nationalism menar Stamatoudi kommer från protektionismen. Förhållningssättet går ut på att stater, oftast de som definieras som *source*

communities, strävar efter att bevara och förvalta den kulturella egendom som kommer från deras territorium som del av deras kulturarv. Dessa stater (eller grupper) är oftast platser som blivit utsatta för plundring eller spoliering⁵ till följd av en hög efterfrågan på kulturella föremål från ekonomiskt rikare länder (Stamatoudi, 2011, ss. 27–28).

En stor förespråkare av repatriering är juristen Jeanette Greenfield. Hennes bok *The Return of Cultural Treasures* gavs ut första gången 1989 och har sedan dess kommit ut i två nya utgåvor⁶. Denna studie har använt den senaste utgåvan (3rd ed., 2007). I den redogör Greenfield för den juridik, historia och moral som omger olika återlämningsärenden, bland annat debatten kring återlämnandet av Parthenonskulpturerna från the British Museum (2007, kap. *The Elgin Marbles debate*). Greenfield anser att Parthenonskulpturerna hör hemma i Grekland, då de är en viktig nationell symbol för grekerna och deras historia och identitet – på samma sätt som Stonehenge är viktig och självklar för britterna (Greenfield, 2007, s. 67). Argument som utgår från kulturell nationalism tenderar att ofta bli känsllosamma och kretsas om upprättelse, rättvisa, moral och vad som är etiskt rätt. Detta ses bland annat hos den isländske journalisten Magnus Magnusson åsikt om att föremål ska repatrieras då det är synonymt med civiliserat beteende och grundläggande anständighet (Magnusson, 2007, s. 4).

3.2. Kulturell internationalism

Stamatoudi menar att de som är emot repatriering och utgår från kulturell internationalism tar inspiration från teorier som kosmopolitism och nationell internationalism. De tror på frihandel av kulturell egendom, med få undantag:

[...] cultural property is not linked to a state or nation nor to a particular territory. It forms part of the cultural heritage of the world and as such belongs to all mankind. Therefore claims for restitution or return are not justified unless the objects at issue have been acquired as a result of theft.

(Stamatoudi, 2011, s. 21)

Kulturella föremål ska kunna köpas och säljas fritt världen över – men inte stjälas då det riskerar att viktig proveniens försvinner. *Source communities* ska inte vara de som avgör om ett föremål förts ut ur landet olagligt eller ej. Utgrävningar ska legaliseras, för att således kontrolleras och finansieras av ett museum som även ska förvalta föremålet efteråt. På så sätt ska illegala utgrävningar minska och ursprungsländernas egen export och handelslagar trumfas av frihandeln med

---

⁵ Engelska *spoliation*. Ett juridiskt begrepp för att ödelägga något.

⁶ 1996 och 2007.

kulturella föremål. Konventioner som UNESCO:s 1970 och Unidroit 1995 är således inte omtyckt inom denna teori, då de tydligt pekar mot ursprungsländers rätt att återfå kulturella föremål (Stamatoudi, 2011, s. 22). En historiker och kurator som argumenterar för en kulturell internationalistisk hållning är James Cuno vid the Art Institute of Chicago. Cuno har bland annat publicerat två böcker där han argumenterar varför frihandel samt museernas ägandeskap av kulturella föremål är viktigt. I boken *Who owns Antiquity Museums and the Battle over Our Ancient Heritage* argumenterar Cuno att lagar och konventioner som förbjuder frihandeln av kulturell egendom används i farliga politiska och nationalistiska syften. Han anser att nationer som Turkiet, Irak och Egypten, som varit betydande civilisationer tidigare, i dag använder dessa föremål för att driva en modern nationalistisk identitetspolitik (Cuno, 2008). I Cunos andra bok *Whose Culture?* (2009) samlar han museichefer, kuratorer och akademiker som alla argumenterar mot repatriering. Däri fortsätter Cuno sin argumentation, men med ett större fokus på föremålets betydelse för mänsklighetens kunskap om sin historia. Han motsätter sig argumentet om att kulturella föremål har större betydelse i sin ursprungliga kontext (Cuno, 2009, s. 12). En annan författare i antologin, Philippe de Montebello vid the Metropolitan Museum of Art, anser att det bästa museet måste vara kosmopoliskt i sin karaktär. Därför måste museet likaså ha en föremålssamling som representerar hela världen för att ge en bild av människans historia och utveckling. Föremålen behövs för att uppfylla museets syfte (De Montebello, 2009, s. 55).

3.2.1. Det universella museet

Idén om det universella museet argumenterar för behovet av ett encyklopediskt museum och står som grund för *Den internationella deklarationen om det universella museet* (2003). Deklarationen signerades av 18 olika museer från USA, Tyskland, Frankrike, Italien, Spanien, Nederländerna och Ryssland som alla tog ställning mot att föremål skulle repatrieras med hänvisningen om att det var universella museets uppdrag är att visa upp världens kulturer för alla (Kendall, Adams 2020). Deklarationen anser att föremål som har förvaltats av museer under lång tid numera tillhör den nya nationens kulturarv och ska inte återlämnas (Stamatoudi, 2011, ss. 23–24). Konstkritikern Neil MacGregor vid the British Museum menar att encyklopediska museer är viktiga eftersom deras föremål förmedlar kunskap om världen och på så vis skapar en ny typ av världsmedborgare (MacGregor, 2009, s. 39). Att ha föremål från hela världen och visa dem för hela samhället gör att medborgare kan ”se sanningen” om mänsklighetens historia. MacGregor beskriver även hur museet är positiva till att låna ut sina samlingar för att på så sätt öka exponeringen av föremålen till fler (ibid., s. 39–40 & 44).

3.2. Museer och repatriering – konsekvenser

I denna del tas relevant forskning upp som studerat hur repatriering påverkar museer.

3.2.1. Mötet med urfolksgrupperna

Louise Tythacott är socialantropolog och doktor i museologi och har tillsammans med museologen Kostas Arvanitis producerat antologin *Museum and restitution, New practices, New approaches* (2014). I boken samlar de flera olika författare som alla beskriver samtida förhållningssätt till repatriering utifrån museets och museipersonalens perspektiv. Tythacott och Arvanitis menar att arbetet med repatrieringsfrågor har gjort att fler västerländska museer arbetar närmare urfolksgrupper än innan. De ser det som en positiv konsekvens, där de menar att det skapar ett maktskifte inom museer som aktivt arbetar med repatrieringsfrågor. Genom att släppa in berörd urfolksgrupp och ge dem möjlighet att påverka sin kulturs föremål och hur de ställs ut blir museerna mer inkluderande. De blir även en politisk plattform för att balansera ut tidigare jämlikheter och främja kunskap och relationer mellan olika kulturer i samhället (ibid., s. 5). Denna typ av samarbete och inkludering sker dock främst med ursprungsbefolkningar menar Tythacott och Arvanitis. När det kommer till stater och nationell identitet är museerna inte alltid lika positivt inställda, då återlämnandet av föremål inte ses som lika viktigt för nationalstater som för ursprungsbefolkningar (Tythacott & Arvanitis, 2014, s. 5). Författarna hänvisar till den amerikanske historikern James Clifford vid University of California som under 90-talet benämnde dessa processer som kontaktzoner⁷ (Clifford, 1997, s. 192 & 194). Enligt Clifford blir museer kontaktzoner när de ger utrymme till ursprungsbefolkningar att dela sin kunskap kring föremålen och präglas av ödmjukhet och öppenhet. Genom att ge urfolk det utrymme skapas möjligheten att utmana och återuppbygga vad som tidigare varit en politisk, moralisk och historisk ojämlik relation mellan urfolken och museerna (1997, s. 192 & 194). En annan forskare som även refererat till Cliffords kontaktzoner är Neil Curtis. Han är Head of Museums och Honorary Senior Lecturer i antropologi vid University of Aberdeen, Skottland och menar att givande möten, kontaktzoner, kan resultera i att museet inkorporerar repatrieringen i en utställning – ibland med en replika av föremålet som repatrierats. Något som inte bara aktiverar museisamlingen, men som även uppskattas av museets besökare. För att återupprätta relationerna anser Curtis, precis som Clifford, att öppenhet och ödmjukhet är de viktigaste aspekterna som museet ska ha när de arbetar och möter nya repatrieringskrav (Curtis, 2014, ss. 98–99). En ”lyckad” repatriering handlar

---

⁷ Engelska: *contact zones*

utifrån detta perspektiv således inte nödvändigtvis om vem som har juridiskt rätt, utan om relationerna mellan museet och kravställaren präglades av personliga egenskaper som respekt och öppenhet. Enligt Curtis kan mötet med urfolksgrupperna även resultera i att museipersonalen får nya perspektiv på sina samlingar.

3.2.2. Museipersonalen omvärderar sina synsätt

I studien *'A welcome and Important Part of their Role': The Impact of Repatriation on Museums in Scotland* granskar Curtis 23 kända återlämningsfall vid skotska museer (2014). Han konstaterar att arbetet med repatriering får museerna att inte bara omvärdera hur de klassificerat föremål – de upptäcker även nya sätt att se på den materiella världen (Curtis, 2014, s. 98). Denna ”upplysning” sker i de kunskapsutbytande möten som museerna har med representanter från urfolk under repatrieringsarbetet, där museipersonalen ofta får ny information om föremålen. På så sätt blir personalen medvetna om att museets tidigare uppfattningar om ett föremål kan vara felaktig, vilket sätter igång en större självreflektion till museisamlingen i stort – finns det fler föremål som tolkats felaktigt? För att dessa möten ska ske på bästa sätt, anser Curtis det viktigt att repatrieringsfall sköts med respekt för urfolksgruppens önskan kring hur föremålet hanteras. Det är även viktigt att museet tar sig an varje fall som olikt från det andra – det finns ingen ”one size fits all” approach. Först då har museerna en möjlighet att ompröva sina attityder, procedurer och klassifikationer – något som på riktigt öppnar dörren för en upprättelse till de grupper vars föremål museer representerat under decennier (Curtis, 2014, s. 98).

3.3. Museer och repatriering – svårigheter

Arbetet med repatriering kan, trots öppenhet och respekt, innebära många svårigheter. I artikeln *Repatriation: Political will and Museum Facilities* lyfter arkeologen och osteologen Eeva-Kristiina Harlin och konservatorn Anne May Olli ett återkommande problem vid återlämnandet av samiska föremål – bekämpningsmedel. Många av de föremål som samlats in vid nordiska museer har blivit utsatta för giftiga bekämpningsmedel, vilket gör dem farliga att hantera utan rätt utrustning. Författarna ser att politiker i de nordiska länderna är välvilligt inställda till att återlämna föremål till Sápmi och samiska museer, men att de är omedvetna kring de praktiska utmaningarna (och ofta individuella) som repatrierandet faktiskt innebär (2014, s. 62).

3.3.1. NAGPRA och generalisering

Ett mer omfattande problem som lyfts fram av bland annat Neil Curtis (2014) och historikern Steven Conn (2010) är att lagstiftningen som möjliggör återlämnande för ursprungsbefolkningar är generaliserande. Curtis menar att definitionen om vad som är en ursprungsbefolkning ofta riskerar att bli stereotypisk och felaktig, där länder drar urfolk över samma kam och utgår från att de har samma traditioner. I uttalanden av Storbritanniens och Australiens regeringar hävdar de att det är viktigt att erkänna ursprungsbefolkningars ”special connections” med sina förfäders mänskliga kvarlevor (Butler 2001: 24 som citerad i Curtis, 2014, s. 90). Detta må vara fallet för den aboriginska ursprungsbefolkningen i Australien, men är inte fallet för alla urfolksgrupper. Detta blir problematiskt då västerländska museer än en gång tar tolkningsföreträde för grupper de nu vill ge upprättelse till (ibid.). I boken *Do Museums Still Need Objects?* (2010) argumenterar Steven Conn att i användandet av NAGPRA riskerar museet att återproducera gamla rasistiska föreställningar gentemot ursprungsbefolkningen. Eftersom NAGPRA förutsätter att föremål endast kan repatrieras till personer/grupper som har ”rätt” arvsrätt⁸ och geografisk placering blir det därför väsentligt för dessa individer och grupper att kunna bevisa detta. Något som då stärker en förlegad bild om att identitet hör ihop med ens genetiska arv menar Conn (2010, ss. 63–64). Conn ställer sig även frågan hur man ska kunna avgöra *vem* som har och inte har ”tillräckligt” med rätt arvsrätt (2010, s. 65). En annan risk, eller snarare problematik, som Conn lyfter med NAGPRA är att den blir något av en papperstiger. Repatriering beskrivs genomföras för att ge upprättelse till de grupper i samhället som tidigare blivit förtryckta, något som Conn inte tror händer. Han ser att NAGPRA har gett ursprungsbefolkningar möjligheten att berätta om sin kultur på sina villkor, men att deras situation generellt inte förbättrats och att majoriteten av ursprungsbefolkningen i USA fortfarande lever i fattigdom (Conn, 2010, s. 70).

3.3.2. Mänskliga kvarlevor viktigare än kulturella föremål

Curtis finner i sin studie av repatriering i Skottland, att majoriteten av repatrierade föremål är mänskliga kvarlevor. Är detta en slump? Inte alls menar Curtis, som menar att de skotska museernas positiva inställning i att återlämna mänskliga kvarlevor är starkt färgat av ett västerländskt perspektiv som värderar mänskliga kvarlevor högre och viktigare än kulturella föremål (2014, s. 89):

”[...] the distinction of the body from other aspects of life is a product of Western thinking that sees a number of dualities, such as mind: body and nature: culture [...]. The influence of this thinking is such that many people consider the remains of human bodies to have a universal value, distinguishable from those of animals, cultural items and sacred objects. That ignores

---

⁸ Engelska: *blood claim*

the wide varieties of beliefs about matter around the world, however, such as that ‘among the Ojibwa (of sub-Artic Canada) the human form is merely one of many guises in which persons may materially manifest themselves [...].

(Curtis, 2014, s. 89)

Varför mänskliga kvarlevor värderas högre kopplar Curtis till en förändrad attityd gentemot döden och en ökad efterfrågan av informerat samtycke men även synen kring mänskliga kvarlevor som resterna av en individ (Curtis, 2014, s. 90). I Sverige kan liknande perspektiv prägla inte minst de guidelines och regeringsbeslut som tagits rörande repatrierandet av mänskliga kvarlevor framför kulturella föremål. 2005 påbörjade SMVK en inventering av sina föremålssamlingar för att undersöka ifall det fanns mänskliga kvarlevor från världens ursprungsbefolkningar. Inventeringen påbörjades efter att regeringen beslutat att myndigheten skulle återlämna de mänskliga kvarlevor som fanns i samlingarna (Hallgren, 2010, s. 8). Under svenska Uneskorådets konferens *Vem tillhör museernas samlingar* (2008) beskrivs vissa föremål vara mer angelägna att återlämna än andra, nämligen mänskliga kvarlevor men även religiösa föremål samt föremål som kan återlämnas till en ursprungsplats (som en del av en staty). Kulturella föremål behöver inte återlämnas ifall det gått lång tid sedan förvärvet, men även ifall förvärvet skedde lagligt (2008, ss. 15–16). Kulturella föremål bedöms alltså inte lika angelägna som mänskliga kvarlevor.

4. Teori

För att besvara studiens forskningsfrågor rörande hur museer påverkas som institution och hur museipersonalens upplevelse av att arbeta med återlämningsärenden ser ut, kommer denna uppsats att använda sig av två teorier, postkolonial- och nyinstitutionell teori. Den postkoloniala teorin är viktig i förståelsen kring repatriering som försoningsprocess och varför vissa föremål i dag ses som problematiska. Den nyinstitutionella teorin används i studerandet, upplägget samt förståelsen av förändringsprocesser på museerna genom intervjuerna och policydokumenten vid museerna. Det är den nyinstitutionella teorin som står som grund till varför denna studie valt att studera museipersonalens upplevelser [den informella organisationsstrukturen] och de formella dokument som museerna använder sig av vid återlämningsärenden [den formella organisationsstrukturen].

4.1. Det postkoloniala perspektivet

Den postkoloniala teorin används för att blottlägga maktstrukturer i världen som finns kvar efter att europeiska länder koloniserade andra kontinenter runtom världen. Paulina De los Reyes (red) är professor i ekonomisk historia och argumenterar för att postkoloniala studier behövs när man studerar världsliga problem, såsom dagens globalisering, då teorin synliggör den koloniala världsordning som dagens samhälle har (2012). De los Reyes menar även att dagens världsordning har starka band till kolonialtiden och genom att utgå från ett postkolonialt perspektiv kan osynliga maktstrukturer synliggöras. Dessa koloniala relationer, som hon benämner det, har inte heller endast med ekonomiska aspekter att göra. När europeiska koloniserare ockuperade andra länder för att utnyttja deras naturresurser, kom ockupationen även att påverka sättet man skapade kunskap och kultur (De Los Reyes, 2012, s. 12). Denna teori blir central till skeendet när museer växte fram under sent 1800-tal och förståelsen i vilka föremål de samlade in samt varför. Teorin är behjälplig i förståelsen om hur repatriering används som en politisk kraft i att ge upprättelse mot de övergrepp som kolonialismen innebar och än i dag innebär för olika grupper och länder i världen. Ett centralt verktyg i repatriering är just kravställarens möjlighet till självbestämmande över sin kulturella egendom. Teorin hjälper även till i förståelsen i hur museipersonalen och museerna hålls ansvariga för handlingar de som individer inte begick.

4.2. Nyinstitutionell teori

Denna uppsats ämnar undersöka och finna svaret på *hur* museum påverkas av att arbeta med repatriering, både bland personal och som institution. För att studera detta har jag valt att använda mig av nyinstitutionell teori, som definierat av Ulla Eriksson Zetterquists i *Institutionell Teori – idéer, moden och förändring* (Eriksson-Zetterquist, 2009). Boken ger en historisk överblick och genomgång av de institutionella teorierna, men likaså en förklaring i hur nyinstitutionell teorin ska appliceras. Teorin är vald då den studerar hur organisationer förändras och riktar speciellt fokus på externa faktorer som påverkar en organisation, men likaså organisationers förmåga att anpassa sig för att överleva och få legitimitet i samhället (ibid., 67). Teorin kan enkelt förklaras vara ett sätt att förstå hur en organisation fungerar genom att se till dess organisationsstrukturer. Den ser även till hur känslan av betydelse och meningsfullhet skapas inom organisationer. Teorin har två centrala begrepp, *organisationsfält* och *isomorfism* som myntades av organisationsforskarna Paul J. DiMaggio och Walter W. Powell i sin artikel *The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields* (DiMaggio & Powell, 1983). Med organisationsfält ville DiMaggio och Powell hitta ett alternativ för begreppet *industri*, då de ville ha ett begrepp som omslöt både den ekonomiska sektorn tillsammans med föreningar för media, staten, handeln och så vidare. Fältet såg DiMaggio och Walter inbegrep de industrier som befann sig i samma bransch eller på annat sätt var kopplade till varandra (Eriksson-Zetterquist, 2009 s. 73). Det kan med andra ord jämföras med människor som vill tillhöra en speciell grupp i samhället, såsom en subkultur eller liknande. De dras till varandra, arbetar/gillar liknande saker och söker varandras bekräftelse.

Det som sedan yrkar på förändringar i organisationsfält kallas *isomorfismer* (grekiska: iso = lika, morph = form) (ibid., s. 72). Isomorfism beskrivs som organisationsutveckling och tolkas av Eriksson-Zetterquist vara ”ett sätt för organisationsfält att bli mer framgångsrika samtidigt som de får lättare att överleva” (Eriksson-Zetterquist, 2009, s. 83). Begreppet definieras av DiMaggio och Powell som följande: ”A constraining process that forces one unit in a population to resemble other units that face the same set of environmental conditions” (DiMaggio & Power 1983/1991: 66 i Eriksson-Zetterquist, s. 78). Isomorfismer ger namn till krafter som verkar inom eller utanför organisationsfältet och delas in i tre former, *tvingande*, *normativ* eller *imiterande*. Poängen med att studera isomorfismer är att skapa sig en uppfattning om vilka organisationsfält som blir de mest homogena i sin process och sitt beteende (Eriksson-Zetterquist, s. 82). I denna studie har jag valt att använda mig av Eriksson-Zetterquists definitioner av isomorfismer:

Tvingande isomorfism

Tvingande isomorfismer kommer i olika former. Den tydligaste formen är som politiska påtryckningar och statens sätt att bidra med reglerade översikter och kontroller på olika organisationer inom fälten. Statens tvingande krafter ses höra ihop med dess resurser och med dess lagstiftning för att driva igenom ”sin” vilja. Viljor såsom att organisationer måste anpassa sig utifrån olika klimatmål eller liknande. Dessa påtryckningar identifierar kan även komma från andra inflytelserika organisationer, som välgörenhetsorganisationer. Likaså kan tvingande krafter förekomma inom organisationsfältet, där större/starkare organisationer gör påtryckningar mot mindre inflytelserika organisationers att anpassa sig till vissa typer av regler/arbetssätt (Eriksson-Zetterquist., 2009, s. 79).

För denna studie har jag valt att även använda och tolka media som en tvingande kraft. Detta benämns inte av Eriksson-Zetterquist, som endast tar upp media som en av flera källor som ger legitimitet till organisationer inom olika fält (2009, s. 105). Då repatriering, sett ur ett medialt perspektiv i Sverige och internationellt, får omfattande medial bevakning, anser jag det vara relevant att inkludera det som en tvingande isomorfism. Detta anser jag rimligt då Eriksson-Zetterquist beskriver ett fall där publicerandet av en bok kom att resultera i lagstiftningen av USA:s miljölag EPA 1962. Denna förändringsprocess studerades av forskaren Andrew Hoffmans (1999) som genom nyinstitutionell teori såg hur lagstiftningen skapade ett nytt organisationsfält i USA. Boken i fråga var *Tyst vår* och publicerades av den amerikanske marinbiologen Rachel Carsons 1962 som riktade kritik mot kemikalieföretagen i landet. Boken möttes av motstånd från företagen men vann mark hos den amerikanska befolkningen. Tillsammans med andra miljörelaterade händelser härledde Hoffman bokens publicering som en bidragande orsak till att USA senare samma år fick EPA instiftad (ibid., s. 90). I relation till återlämningsärenden som organisationsfält kan liknande händelse (eller avslöjanden) ses ha ägt rum på 80-talet. 1984 publicerade Dagens Nyheters reporter Birgitta Rubin artikeln ”Svensk rasism göms på vind” om den anatomiska samlingen på Lunds universitet (som kort nämnt i *Tidigare forskning och bakgrund*). Fredrik Svanberg beskriver hur artikeln kom att skapa omfattande debatt i media. Cirka 20 år senare beskriver Svanberg händelsen som samhällets och medias ”återupptäckt” av samlingen (Svanberg, 2015, s. 20). Att samlingarna ”återupptäcktes” av media berodde på ett pågående forskningsarbete om svensk rasforskning. En forskning som Svanberg sätter i ett större sammanhang gällande vad som ansågs vara etiskt och inte gällande hanteringen av mänskliga kvarlevor

(ibid., s. 21). Denna syn på etik kan kopplas till de så kallade *normativa isomorfismerna*, som ska förklaras i nästa stycke.

Normativ isomorfism

De normativa krafterna härleds komma från professioner och utbildningar och en idé om ”vad som anses vara det rätta sättet att göra saker” (Eriksson-Zetterquist, 2009, s. 80). I beskrivningen av normativa isomorfismer är begreppet *profession central*. Profession definieras vara en utbildad person som ingår i samma yrkesgrupp, vilka således kommer med liknande arbetsätt och metoder (såsom en bibliotekarie eller elektriker). En ytterligare del i normativa isomorfismer är *socialisation*. Det inbegriper den sociala kontext i vilken omgivning dessa professionella umgås, arbetar i och således upprätthåller genom att klä sig på ett visst sätt, rekrytera personer som liknar dem själva och så vidare (ibid., ss. 81–82).

Imiterande isomorfism

Imiterande isomorfismer förekommer vid osäkra situationer. Eriksson-Zetterquist härleder dem till när organisationer behöver ta beslut i processer/situationer de inte befunnit sig i innan och härmar andra. Osäkerheten ses också vara en situation som driver organisationer att imitera andra organisationer. Vanligt förekommande är här att en mindre organisation härmar beslut eller valet från en mer inflytelserik organisation (ibid., ss. 79–80).

4.2.1. Formell organisationsstruktur och vardagen

Nyinstitutionell teori tar även upp begreppen om formell organisationsstruktur och ”arbetet som görs i vardagen” (Eriksson-Zetterquist, 2009, s. 64). Här studeras och tolkas organisationen i fråga och dess verksamhet på två olika sätt, nämligen inom den formella strukturen och ”det vardagliga arbetet”. Den formella strukturen har inom institutionell teori setts som svaret på ”vad som antas vara det mest effektiva sättet att samordna och kontrollera företag och officiella organisationer” (ibid.) och visar hur organisationen ska skötas i teorin. Denna tolkning har ifrågasatts av den nyinstitutionella teorins främsta författare John Meyers och Brian Rowans som pekar mot att den formella strukturens främsta funktion är att ge organisationen legitimitet (1977):

[...] det inte var den formella strukturen som bidrog till att organisationer fungerade, utan snarare att den hade en legitimerande effekt. Enligt Meyers och Rowan strävar organisationer inte enbart efter att vara effektiva, de måste även betraktas som legitima av både sina egna medlemmar och omgivning för att överleva. Att på olika sätt anpassa sig till omvärldens myter och på så sätt skaffa sig legitimitet blir därmed centralt i organisering.

(Eriksson-Zetterquist, 2009, s. 68)

Genom att använda begreppet *myter* ville Meyers och Rowan sätta ord på delar inom den formella strukturen som var så starkt institutionaliserade att de blev som ”myter”. Dessa myter kunde till exempel röra sig om valet av informationssystem som inte gjordes för att det nödvändigtvis var den mest effektiva lösningen men gav organisationen legitimitet och framställde den som rationell och modern (ibid., s. 66). Ett exempel på detta kan vara museer och andra organisationers användning av sociala medier som förmedlingskanal.

Då den formella strukturen inte ansågs ge svar på *hur* och *varför* organisationer agerade och arbetade som de gjorde, tittade Meyers och Rowan på strukturerna som var kvar, nämligen det vardagliga arbetet (Eriksson–Zetterquist, 2009, ss., 64–65). För denna studie har jag valt att kalla det vardagliga arbetet för den *informella organisationsstrukturen* och är alltså den verksamhet som jag studerar.

4.2.2. Applicering av nyinstitutionell teori

Eftersom denna studie undersöker hur museer påverkas av repatriering blir studiens organisationsfält ramats in av de intressenter som berörs i en återlämningsprocess. Sett utifrån tidigare återlämningsärenden (Parthenonskulpturerna på the British Museum & repatrierandet av Haislas totempåle från SMVK) kan följande intressenter ses vara återkommande; museet som förvaltar föremålet, dess museipersonal, kravställare av föremålet (kan vara nation, grupp eller individ), regeringar, media, akademien, internationella organisationer och organ, allmänheten i kravställarens och museets nation, civilrättsamhället, lokala föreningar och urfolksgrupper med mera. Eftersom berörda intressenter beror på fall till fall inom återlämningsärenden (det är olika grupper, länder eller individer som kräver en återlämning) är detta organisationsfält flytande.

5. Metod

5.1. Kvalitativa intervjuer

”Intervjun går bland annat ut på att förstå hur den intervjuade tänker och känner, vilka erfarenheter den har, hur den intervjuades föreställningsvärld ser ut.” (Jan Trost, 2005, s. 23) För att undersöka den informella organisationsstrukturen behöver jag intervjua museipersonal som har praktisk erfarenhet av återlämningsärenden. För att få förståelse för hur museipersonalen upplever återlämningsärenden är kvalitativa intervjuer den bäst lämpade metoden, något som Jan Trost redogör i *Kvalitativa Intervjuer* (2005). Valet att inte använda kvantitativa intervjuer beror på flera orsaker. Den främsta är att uppsatsen ämnar undersöka personliga upplevelser och känslor, aspekter som är svåra att mäta. Kvantitativa analyser tenderar att ge ytliga svar, något som lämpar sig bra för undersökningar kring exempelvis demografisk utveckling, såsom befolkningsmängd eller bostadsbrist. Då denna studie vill identifiera ett informellt arbetssätt, är kvalitativa intervjuer bättre då de, enligt Trost, är mer tillförlitliga och mindre spekulativa (Trost, 2005, s. 8).

5.1.1. Om studien och informanterna

Att få tag i intervjupersoner [informanter] som ville ställa upp på kvalitativa intervjuer var avgörande för att kunna genomföra denna studie. Därför sökte jag efter informanter tidigt under studiens gång, då jag ville ha minst två museer representerade i studien. Till slut fann jag sju yrkesverksamma personer vid tre olika museer, varav sex personer gick med på att ställa upp på intervju.

Som metod i redogörelsen av informanter har jag valt att använda mig av forskaren Per Hetlands tillvägagångssätt i studien *Constructing publics in museums' science communication* (2019). Hetland, verksam vid Oslos universitet, undersöker hur forskare vid Naturvetenskapliga museer i Norge konstruerar en publik i vetenskapskommunikation. För detta intervjuar han 17 yrkesverksamma personer på Naturvetenskapliga museer i Norge. Han anonymiserar sina informanter genom att numrera dem 1–17 och han gör även läsaren uppmärksam på att 7 av informanterna går att identifiera utifrån processerna de beskriver. Dessa informanter har fått möjligheten att återkalla sin medverkan eller justera sina citat (2019, s. 961). Hetland använder sig även av en tabell i vilken han presenterar sina informanter och deras bakgrund utan att delge deras namn eller vilket museum de

arbetar för. Jag kommer att använda mig av en liknande tabell i min analys (2019, s. 962).

Studiens informanter är numrerade 1–6, varav samtliga går att identifiera utifrån deras yrkesroller och återlämningsärendena de beskriver. Samtliga informanter har fått möjligheten att läsa igenom den transkriberade texten, varav de även getts möjligheten att korrigera sina svar i efterhand. Orsaken till detta är flera. En övergripande orsak är att repatriering i sig är ett känsligt ämne. Att därför låta informanterna korrekturläsa sina svar ger en känsla av kontroll och förstärker även förtroendet mellan informanten och intervjuaren. Studien får även chans att förbättras, då det visade sig att flera informanter uppgett små faktafel i intervjuerna, såsom årtal och liknande, vilka korrigerades. En informant önskade även att anonymisera pågående återlämningsärenden hen beskrivit, varav jag gjorde bedömningen att anonymisera pågående ärenden för samtliga intervjuer.

5.1.2. Upplägg av kvalitativ intervju

Jag har valt att utgå från Trosts upplägg när det kommer till kvalitativa intervjuer. Först får man se till vilken typ av intervju man vill göra, där det är speciellt två aspekter han lägger tyngd på; *struktur* och *standardisering*. Med strukturerade/ostrukturerade frågor menas om frågorna är öppna eller ej, varav hög/låg standardisering avser hur själva intervjun ska te sig. Har den en låg standardisering anpassas intervjun utifrån personen som intervjuas. Intervjun blir således ett öppet och ”oförutsägbart” samtal, som kan gå i olika riktningar beroende på vem man intervjuar (Trost, 2005, ss. 20–21). Jag valde att utgå från ostrukturerade frågor och en låg standardisering under mina intervjuer, då jag såg att mina informanter hade olika arbetsroller och kunde tolka frågorna på olika sätt. Jag ville även ha möjligheten att fånga upp olika perspektiv och åsikter, vilket möjliggörs med låg standardisering, där intervjun beror mycket på personen man intervjuar (Trost, 2005, ss. 29–30).

Frågor som ställdes till informanterna:

- Vad är din roll på museet och vad innebär dina arbetsuppgifter?
- Hur länge har du arbetat på museet?
- Hur ser du på museets föremålssamling?

- Vad spelar samlingen för roll i museets identitet och förmedlingsuppdrag tycker du?
- När och hur kom du i kontakt med återlämningsärenden?
  - Kan du beskriva processen?
  - Vilka svårigheter mötte du?
  - Hände det något du blev överraskad över, i sådana fall, vad var det?
  - Utifrån ett förmedlingsperspektiv: Hur pratade museet om föremålets historia efter att de återlämnats? Hur pratade museet om deras historia innan? Förekom det en skillnad/diskussion hur det skulle göras efteråt?
- Hur länge har museet arbetat med återlämningsärenden? Har det ökat/minskat med åren?
- Förekom det mediabevakning på återlämningsärendena du arbetade med?
- Ja: Hur såg den ut? Hur påverkade den arbetet?
- I arbetet med återlämning- och repatrieringsärenden, vilka policys eller guidelines följer museet?
- Vad är din personliga åsikt om repatriering? Är det föremål som du ser borde återlämnats/inte borde återlämnas?

Mina förarbetade frågor fungerade som en mall för intervjun. Hela intervjun beräknades att ta cirka en timma, vissa intervjuer pågick mindre tid än så medan andra fick rundas av för att inte gå över tiden. Den nästsista frågan tillkom efter den första intervjun hade gjorts, då jag missat att ställa den i första intervjun och fick därför tas över mejl i efterhand.

5.1.3. Bearbetning av material

I linje med vad Trost beskriver så sker en stor del av analysen utan att man märker det själv (Trost, 2005, s. 129). Analysen pågår under intervjun, innan intervjun, efter intervjun, under transkriberingen. Detta är något jag lagt märke till i bearbetningen av materialet, där jag kunnat urskilja vissa perspektiv och förhållningssätt medan jag arbetade med texten. Denna undermedvetna process har

gjort mig mer medveten om likheter, olikheter och perspektiv som sedan lyftes under resultat- och diskussionsdelen.

I bearbetningen av intervjuerna har de inledningsvis transkriberats rakt av. Eftersom talspråk är svårläsligt har texten justerats för att förtydliga informantens svar och resonemang. Att bearbeta intervjumaterialet ger en fördjupad förståelse för materialet och enligt vissa forskare ska analysen göras i direkt anslutning till intervjuerna. Denna studie valde dock att låta materialet vila innan det analyserades, något som rekommenderas av Trost (Trost, 2005, ss. 125–126).

5.2. Etik

Det finns två centrala etiska aspekter att ta hänsyn till i denna studie. Den första är etiska aspekter kring att ha kvalitativa intervjuer som metod. Den andra är om mig som skapare av studien och hur min bakgrund och förförståelse kan påverka studien.

5.2.1. Etiska aspekter av intervjuer

Vid intervjuer finns det flera etiska aspekter att ta hänsyn till. Kanske den viktigaste är den om tystnadsplikt. Som Trost menar är det väl få forskningsarbeten som är så viktiga att man får tumma på tystnadsplikten (Trost, 2005, s. 103). Tystnadsplikten innebär att intervjuerna som genomförts endast får användas i samband med denna forskning och anonymiseras genom numrering. För att vara transparent och säkerställa att samtycke funnits mellan mig och informanterna har de fått ta del av frågorna i förväg. Informanterna har även blivit informerade om att det är en öppen intervju, där spontana följdfrågor kan förekomma. De har även fått veta att de kunnat avbryta intervjun när de velat samt fått ta del av och tycka till om de transkriberade texterna i efterhand (Trost, 2005, ss. 106–107).

5.2.2. Min bakgrund

Jag som genomfört denna studie identifierar mig som vit, medelklass och välutbildad kvinna. Detta innebär att jag vuxit upp i en västerländsk kontext, vilket präglar min syn på samhället, vetenskap och historia med mera. Genom min akademiska bakgrund inom mänskliga rättigheter har jag fått ett ökat medvetande kring postkoloniala relationer i världen, men likaså hur färgad jag är av min bakgrund. Jag är även utbildad och yrkesverksam journalist, något som visat sig vara både en för- och nackdel i denna studie. Fördel så till vida att jag haft lätt att kontakta och genomföra intervjuer. Nackdel så till vida att det stundvis har varit svårt att skaka av sig reporterhatten, då rollen som reporter är annorlunda och har

ett annat syfte än en forskare. Som reporter är mitt uppdrag att rapportera objektivt för allmänheten, medan som forskare är min roll att undersöka en frågeställning.

I samband med min utbildning inom museologi praktiserade jag även en månad på SMVK. Där kom jag i kontakt med två kollegor, som sedan gick med på att ställa upp på intervju. Jag har alltså haft kontakt med två informanter innan studien genomfördes.

6. Resultat och analys

I detta kapitel redogörs analysen av de sex intervjuer gjorda för studien utifrån tre teman. I analysens första underkapitel *Hur ser processerna ut när en begäran inkommer?*, anonymiseras informanterna när deras svar knyts an till specifika museum. Denna anonymisering görs inte i resterande underkapitel, med undantag för de museispecifika stycken där informanterna citeras. Som del av att anonymisera informanten används det könsneutrala pronomenet *hen*. Den information som delges om informanten sammanfattas i tabell 1:

Tabell 1⁹

Informanterna	1	2	3	4	5	6
Chefsroll på museet				x	x	
Arbetat inom museisektorn i över 10 år	x	x	x	x	x	x
Arbetar/arbetat med samlingsförvaltning	x	x	x	x	-	-
Har kontakt med publiken/allmänheten	x				x	
Har eller haft kontakt med media	x	x		x	x	x
Arbetat med återlämningsärenden fler än en gång	x	x	x	x	x	x
Är återlämningsärende en del av deras tjänst		-	x			x

6.1 Hur ser processerna ut när en begäran inkommer?

6.1.1. SMVK

När ett officiellt krav på återlämnande inkommer till museet skickas det till museets repatrieringsråd. Rådet består av en ordförande, flera områdesintendenter, en intendent vars uppdrag består till 50 procent om repatriering och 50 procent om

---

⁹ Vid streck betyder det att jag inte vet med hundra procent.

hotade kulturarv, en pressansvarig, en handläggare och en arkivarie. Rådet har funnits i cirka fyra år och beskrivs av en informant ha formaliserats under tidens gång. När ett ärende inkommer identifierar rådet vilka kompetenser som ärendet kräver och efter det beslutas det om vem som tilldelas ansvaret. Därefter beslutas det vem som ska leda projektet, vilket oftast blir personen med 50 procent repatrieringsansvar som del i sin tjänst. Ärendet tillskrivs sedan ett diarienummer. Den ansvarige inleder sedan ärendet med att arkivsöka och iscensätta en utredning av föremålet. Denna person tar sedan hjälp av områdesintendenter som kan hantera de mer problematiserade frågeställningarna och komplexiteten som ofta uppstår med återlämningsärenden. Områdesintendenter kan även aktivera sitt kontaktnät om det behövs. Sedan följer rådet regelbundet upp ärendet, tittar utifrån olika perspektiv och sammanställer sedan en rapport som föredras till överintendenten. Överintendenten skickar sedan, ifall det blir aktuellt, en hemställan till regeringen. Det är sedan upp till regeringen att besluta om museet ska återlämna föremålet eller ej.

Exakt när repatrieringsrådet skapades är oklart, men tjänsten om repatrieringsfrågor och hotade kulturarv tillkom under 2017–2018. En informant beskriver bakgrunden till hur tjänsten skapades på följande sätt:

[...] när IS höll på och härjade i Syrien som mest, så började regeringen kolla på om det fanns ett utvecklat behov om att ha personal som behövde arbeta med repatrieringsfrågor och proveniensforskning. Så fick myndigheten ju då det extra regeringsuppdraget 2016–2017 att jobba med hotade kulturarv och fick även lite extra anslag för det. Då tog myndigheten fram denna extra tjänst [repatrieringstjänsten].

(informant)

Att SMVK tillsatte den repatrieringsspecifika tjänsten kan ses som en reaktion mot en upplevd yttre hotfaktor i terrorgruppen IS förstörande av kulturarv i Syrien. Detta i sig kan ses som en tvingande isomorfism, där Sveriges regering reagerade med att avsätta pengar för att SMVK skulle kunna arbeta med hotade kulturarv och repatrieringsfrågor mer kontinuerligt.

En informant beskriver hur hen är stolt att museet numera sköter återlämningsärenden på ett professionellt sätt. Innan¹⁰ beskriver hen att ärenden kan ha trillat mellan stolarna, då museet inte hade någon bra rutin. Hen påpekar också att även om museet har en tydlig procedur så är varje fall unikt:

Det skapas inga prejudikat för fallet, utan varje ärende måste betraktas utifrån sina egna argument och sina egna meriter. Vi har policys och riktlinjer för hur det ska gå till i teorin, men

---

¹⁰ Oklar tidpunkt, men jag tolkar det som innan museet hade en rutinmässig procedur för hur ärenden skulle skötas.

sen är varje ärende unikt och som det är i dag rör vi oss ofta i de här gråzonerna som uppstår mellan juridiska och etiska kriterier för ett återförande.

(informant)

6.1.2. Historiska museet vid Lunds universitet

Vid Historiska museet i Lund har museet hittills endast arbetat med att repatriera mänskliga kvarlevor från museets anatomiska samling. En informant berättar att hen upplevde att samlingen ”dumpades” på museet under 90-talet och att museet inte fick något extra medel för att förvalta samlingen. Detta påverkade således museets relation till samlingen (som kom att bli del av museets formella samlingsuppdrag 2012):

Det var väldigt märkligt att ha en samling som vi inte hade någon kontroll över egentligen. Om det var frågor som berörde anatomiska samlingen var det egentligen rektorn och ledningen på universitetet som hanterade det.

(informant)

2014 inleddes ett återlämningsärende till Australien. Ärendet pågick under fyra år och innebar återlämnande av kvarlevan av en aboriginsk person till Australien 2018. Processen inleddes i samband med att museet hittade kvarlevan i ett annat museums magasin i Lund. Personalen kände igen kvarlevan, då den var väldigt lik en tidigare repatrierad samling som museet återlämnade till Australien 2008. Personalen tog därefter kontakt med universitetsledningen och skrev sedan en rapport om föremålet. Rapporten leds av en projektledare vars uppgift är att ta fram så mycket information som möjligt från museets arkiv och samordna packning av kvarlevan. Efter att museet lämnat in sin rapport till universitet, tog universitetsledningen kontakt med Australiens ambassadör i Sverige. Ambassadören kontaktade i sin tur regeringen i Australien, som efter ett tag skickade en forensisk expert som kom till Lund för att analysera kvarlevan, varefter Australien skickade en hemställan till den svenska regeringen som beslöt sig för att repatriera kvarlevan 2018.

Repatrieringen av den judiska man som återbegravdes av Malmös judiska församling (finns beskrivit i kapitel 2.6) 2005 kom att påverka hur Lunds universitet hanterade återlämningsärenden, då universitetets rektor olovligen gav bort kvarlevan till kravställaren. Efter det juridiska misstaget beskriver en informant att återlämningsprocessen strukturerades. Informanten berättar även att hen i samband med repatrieringen av kvarlevan argumenterade för att universitet skulle bekosta en vitbok¹¹ över den anatomiska samlingen (något som inte blev av):

---

¹¹ En vitbok (också kallat policydokument) är en skriftlig sammanställning, som med viss auktoritet sammanfattar idéer eller ambitioner inom ett område eller redovisar förevarande skeenden inom ett område [Wikipedia, 2022-05-19].

Jag ansåg ju att det var bra att innan man lämnade ut något, så skulle man veta vad man lämnade ut och på vilket sätt och hur dessa kvarlevor hade kommit in i samlingarna. Men det tyckte man då inte var speciellt intressant och beslutet togs snabbt om att återlämna kvarlevan.

(informant)

Informanten tror att universitet valde att repatriera eftersom det vid tiden saknades argument mot att *inte* repatriera kvarlevan. Likaså tror hen att universitetet ”tyckte att det var lite skämmigt”. Händelsen kom att lämna avtryck på informanten:

Jag vet att jag själv blev väldigt intresserad om vad som var rätt och fel i samband med detta. *Vem* äger en kvarleva egentligen? I detta fall var det ju enkelt, det var ju staten som ägde kvarlevan. Men *vem* kan göra anspråk på den? En grupp, en förening, en individ? En ideologisk sammanslutning? En nu levande släkting? Jag kände under denna tid att man inte riktigt rätt ut frågorna.

(informant)

Att rektorn vid universitet valde att återlämna kvarlevan, utan att göra någon djupare undersökning vad lagen sa om universitets samling, menar jag är resultatet av en kombination av normativ och tvingande isomorfism. Tvingande på så sätt att rektorn och universitet vid denna tidpunkt kände en påtaglig press från samhället att hantera ärendet snabbt och slippa ”skämmas”. Normativ på så sätt att rektorn trodde sig se beslutet som rektorn i sin yrkesroll ägde – något som sedan visade sig senare vara felaktigt. Händelsen ledde, som nämnt, till att återlämningsärenden rörande den anatomiska samlingen strukturerades.

När ett krav på återlämning inkommer till museer i dag (2022) är det museichefen som hanterar alla nya ärenden. Hen skickar sedan vidare ärendet till universitetets ledning. Universitet utser därefter en person med övergripande ansvar för processen och tar även kontakt med berörda myndigheter. Denna person tar även kontakt med museet rörande deras ansvarsområden som ompackning och arkivsök. Rapporten skickas sedan vidare till regeringen för slutgiltigt beslut. Det är också museichefen som för museets talan och kontaktar universitetsledningen i alla återlämningsärenden. Universitetet utser även en kommunikationsstrategi för ärendet. Det ska slutligen tilläggas att museet har en person som ansvarar för hanteringen av mänskliga kvarlevor.

6.1.3. Gustavianum

2010 anställde Gustavianum en osteolog för att gå igenom och kartlägga vad som fanns i den anatomiska samlingen, som beskrivs av en informant ha varit en ”soppa” av ben och monterade skelett. En informant beskriver ett återlämningsärende som museet arbetade med under 2010–2015 som rörde sig om ett delat ärende mellan Gustavianum och Karolinska Institutet (KI). Gustavianum hade tre kranier och KI fem kranier från Nuku Hiva, Marquesasöarna (KI hade även två kranier från Tahiti).

Informantens beskrivning passar väl in i tre-steps-proceduren beskriven kapitel 2.6, där utredningen påbörjades och museet gjorde en egen utvärdering som de sedan skickades vidare till rektorn. Rektorn skickade i sin tur rapporten och universitetets önskan att återlämna kvarlevorna vidare till regeringen. Regeringen skickade tillbaka sitt svar till universitetet om att de godkände repatrieringen och således påbörjade museet processen med att repatriera kvarlevorna. Efter att kvarlevorna repatrierats deltog museet bland annat i seminarier om återlämningsprocessen.

6.1.4. Informanternas syn på repatriering

I intervjuerna uttryckte sig samtliga informanter positiva till repatriering som process. Alla informanter, förutom informant 3, beskrev även repatriering uttryckligen utifrån ett postkolonialt perspektiv. Däremot talade informant 3 om att repatriering var ” [...] jätteviktigt för grupper som behöver det som och ser det som jätteviktigt för sin identitet och sin kultur”. Informant 1, 4 och 6 var noga med att påpeka att de förhöll sig neutralt till repatriering, då de i sin roll som tjänstemän inte såg det som deras plats att tycka något om repatriering, utan deras roll var att granska fall till fall objektivt utifrån de lagar, konventioner och policys museerna använde sig av. Informant 6 ansåg dock att repatriering som process var speciellt positivt när museet såg till de etiska skälen i återlämningsärendena (informant 6).

Informant 5 beskriver hur hen tror repatriering rör sig om en känsla av oförrätt och förlust. Att repatriering som process förekommer nu tror hen bero till stor del på gruppens ökade politiska kraft och styrka i samhället, där det blir logiskt att använda oförrätter gjorda mot sina förfäder som ett sätt att manifesteras denna nya kraft. Resonemanget får hen även att reflektera över ett annat perspektiv:

Om vi nu inte haft minoritetsfolk inom Sverige, hade vi då inom den egna organisationen [museer] kommit fram till liknande uppfattning? Hade vi vänt blicken inåt? Jag hoppas det.

(informant 5)

Informant 3 tycker att när repatriering kan användas som en försoningsprocess och en avkolonialisering av museet är det bra:

Det är ingenting vi kan ha något emot som museum känns det som, men det måste såklart gå rätt till. Det går inte bara att ta en kvarleva och skicka i väg till en random person som anser sig ha rätt till kvarlevan [...]. Och den processen ska gå rätt till, det ska komma en förfrågan från exempelvis Sametinget när det gäller samiska kvarlevor.

(informant 3)

Ingen informant tog upp ärenden där de ansåg att beslutet blivit fel. Alla informanter fick dock inte specifikt frågan om det förekommit fall där de ansåg att beslutet blivit fel, så det kan inte sägas med självklarhet.

Informanternas åsikt om repatriering härleddes ofta tillbaka till deras roll som museitjänsteman. Detta är en typ av normativ isomorfism, som fokuserar på beslut och åsikter kring en förändring/händelse utifrån vad som informanten anser vara det rätta sättet att förhålla sig till repatriering.

6.2. Vilka är de centrala aspekterna under ärendeprocessen?

Gemensamt för samtliga informanter och museiinstitutioner är att återlämningsärenden beskrivs som tidsödande projekt, där de kan pågå i flera år. Detta beror huvudsakligen på tidsödande proviensforskning av de begärda föremålen och att processerna i sig själva pågår länge – så pass länge att en informant berättar att hen ibland glömde att ärendet fortfarande pågick (informant 3)¹². Andra centrala aspekter som identifierats under processen är medias omfattande bevakning när de arbetar med återlämningsärenden samt att museernas ökade kontakt med urfolkgrupper/kravställaren påverkar museets arbete.

6.2.1. Tidsödande återlämningsärenden

Att återlämningsärenden tar tid beror på flera olika saker. Den huvudsakliga orsaken är proviensforskning av föremålen, men även att fastställa kravställaren, kommunikationen mellan museet och kravställaren går långsamt samt väntan på ett regeringsbeslut (informant 6).

Proviensforskning

Sett till proviensforskningen är detta något av det första som museet arbetar med när ett återlämningsärende inkommer. Detta brukar innebära att museipersonalen får gå igenom museets arkiv för att försäkra sig om att hitta allt man kan angående förvärvet. Vart köptes det? Av vem? När? Vet man något om proveniensen innan köpet? Detta identifierar samtliga informanter vara en av de största utmaningarna:

Vi pratar om ett föremål som kan ta veckor att utreda, kanske längre än så, månader. Vi har på vårt museum runt en halv miljon föremål. Det är orealistiskt [att man ska göra proviensforskning för alla föremål] och man måste sätta sig arbete i relation till sjukvården, till skolan, till polisen. [...] vi måste hitta processer där vi jobbar med detta på ett vettigt sätt.

(informant 4)

Orsaken till att information om förvärvet av föremålen är så pass viktigt beror på den sammanställande rapport som museet ska ta fram. Ifall museet drar som slutsats av sin efterforskning att förvärvet gått till på ett felaktigt sätt (att det plundrats eller tagits utan samtycke), kan museet argumentera för att föremålet ska repatrieras. Detta gör det viktigt, om inte avgörande, för museerna att veta hur föremålet kom

---

¹² Ärendet ifråga pågick mellan 2013–2018.

till museet och allt dessförinnan (informant 4, informant 1). Informant 1 beskriver att detta är ett återkommande problem, då det är något som museet sällan kan veta exakt. Det kan röra sig om en stor samling, som består av föremål som är delvis plundrade delvis inköpta. Museet vet inte för det finns ingen data kring förvärvet. Informant 4 beskriver en sådan samling:

[...] förr i tiden kunde man komma med en låda: ”Hej jag har varit i Kongo, titta vad fina saker jag har som ni får av mig” och så står det på lådan *Föremål från Kongo*. I dag kan vi inte veta om dessa föremål var stulna eller om de var gåvor.

(informant 4)

Museipersonalen blir därmed tvungna att gå igenom samtliga arkiv för att säkerställa att man undersökt all möjlig information om föremålet. Finns det ingen information om förvärvet, blir det således svårare för museet att avgöra om föremålet bör repatrieras eller ej. Slutligen så var informant 3 den enda som inte tog upp proveniensforskningen som tidsödande. Angående det arkivsök hen hade genomfört sa informanten att: ”Det inte fanns så mycket information om kvarlevan [...]”, vilket gör att man kan dra som slutsats att hen antingen hade en god kännedom om kvarlevans proveniens sedan innan, eller att hen kunde hitta den lilla information som fanns relativt snabbt.

Argumentation för återlämnande

Informant 4 beskriver att hans museum tar mycket hjälp av FN:s konvention om ursprungsbefolkningars rättigheter, där artikel 11 och 12 är behjälpliga när de rör återlämningskrav angående föremål som förvärvats lagligt (som gåvor eller köpts som turistföremål) men är föremål som urfolksgruppen i dag saknar och behöver för att utöva sin kultur (informant 4). Dessa artiklar, som argumenterar för återlämnande utifrån etiska skäl, har kommit att användas mer under senare tid, då de öppnar upp för repatriering när de juridiska skälen inte ”räcker till”. Detta klargjordes även i regeringens proposition 2016–2017 *Kulturarvspolitiken* som bland annat säger att museerna kan: *Öppna upp för återlämning på grund av särskilda etiska skäl* (informant 1). Dock vittnar flera informanter att *särskilda etiska skäl* är svår att applicera, eftersom varken Riksantikvarieämbetet eller regeringen ger en definition vad som menas med *särskilda etiska skäl* (informant 1 & informant 6). Informant 1 säger att användandet av etiska skäl gör processen svårare, då det innebär mycket tolkande och att försöka förstå vad föremålet betyder på museet gentemot på en annan plats – vilken betydelse skulle det få för kravställaren ifall föremålet fanns hos dem och inte på museet? För att avgöra detta menar informant 6 att det är väldigt viktigt att ha en dialog med berörda grupper angående föremålets roll i dess kulturutövande:

Det visade sig också rätt snabbt att det är väldigt viktigt med en dialog och att ha en kontakt med grupper, vilket är kanske en av de främst anledningarna till att ärendena tar tid. Det tar jättelång tid innan folk svarar och så ska olika instanser höra sig för på olika platser och med andra instanser, så kan det ta månader innan man får svar. Och så går tiden.

(informant 6)

Informant 6 anser dock att det är en positiv utveckling av museerna ska se till etiska skäl i argumentationen om repatriering – men att det behövs ett förtydligande i vad som är etiskt och oetiskt:

[...] det blir en stor gråzon att försöka arbeta efter. Vilket för att man påverkas mycket av rådande trender, situationer i världen som då i framtiden kanske kommer säga ”men hur kunde ni återlämna det där? [...]

(informant 6)

Vid osäkra situationer berättar informant 6 att de tagit hjälp av UNESCO organet EMRIP¹³, urfolkskonventionen samt aktiverat artikel 15 i UNESCO-konventionen som ger stater möjlighet att kringgå konventionens regel om att föremål endast får återlämnas ifall de inkommit efter året som konventionen ratificerades. I och med att Sverige ratificerade konventionen 2003 behöver museerna återkommande aktivera artikel 15 (informant 6). Detta tolkar jag vara en typ av samtliga isomorfismer. Tvingande på så sätt att personalen först måste förhålla sig till ett juridiskt ramverk. Imiterande då personalen vid osäkerhet söker hjälp i hur de ska tolka lagen. Normativ då själva sökandet efter extern hjälp pekar på att personalen vill utföra sitt jobb på bästa sätt.

Fastställa kravställaren

Museernas arbete med att fastställa kravställaren tar också tid menar informant 1, 4 och 6. Denna problematik gäller främst fall där kravställaren är en urfolksgrupp. Informant 4 beskriver ett fall där det rörde sig om en person som inom en ursprungsbefolkning hörde av sig till museet angående föremål som hen ville ha tillbaka. Dock var ursprungsbefolkningen i fråga utspridda geografiskt och hade delade åsikter ifall föremålen skulle återlämnas eller ej – de var alltså oeniga inom den egna gruppen huruvida föremålen skulle stanna på museet eller ej. Informant 4 beskriver situationen som komplex, där det var svårt för museet att avgöra vem som var den rättmätige kravställaren i ärendet:

[...] risker finns att arbetet med återförandet kan leda till interna konflikter inom en grupp eller ett samhälle. Det är denna komplexitet man ställs inför och frågan om rätt och fel är många gånger inte så svartvitt.

(informant 4)

---

¹³ *Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples*

Informant 4 beskriver även ett annat fall som hade tre legitima motparter och frågade då sig själv ”hur ska man få dessa att komma överens utan att skapa konflikt?”. Likaså påpekade hen att det inte var museets plats att avgöra vem som var rättmätig i ett sådant fall. Lösningen vid sådana svåra fall har för museet varit att förhandla med behörig stat som sköter eventuella motsättningar. Informant 4 påpekar dock att det är en svår situation, där hen beskriver att det är lätt att glida in i en relation med representanter för ursprungsbefolkningen:

Det är oerhört mycket juridik som krockar in i vår kulturhistoriska värld där vi inte är jurister, så vi blir väldigt beroende av den kunskapen externt, men också att lära oss själva naturligtvis.

(Informant 4)

Skillnaden mellan mänskliga kvarlevor och kulturella föremål

Rent generellt var inställningen från samtliga informanter att mänskliga kvarlevor från urfolk ska repatrieras – och att så fort kvarlevorna identifierats var det inte så omständligt att repatriera dem. Detta märktes inte minst i hur sakligt vissa informanter förhöll sig till processen som tog lång tid främst på grund av långsam byråkrati. Informant 6 berättar att museet vill fokusera på mänskliga kvarlevor, som tillsammans med stulna, smugglade eller plundrade föremål anses vara ”mycket problematiska” (informant 6).

Återlämnandet av kulturella föremål beskrivs som svårare, då det kräver mer omfattande proviensforskning (som beskrivit ovan) (informant 4). Informant 4 ser att det i Sverige i dag är mer eller mindre en allmän åsikt att mänskliga kvarlevor alltid ska återlämnas. Hen ser samtidigt är ett sätt att göra det enkelt för sig och att åsikten om att mänskliga kvarlevor är det viktigaste av alla föremål kommer från ett västerländskt perspektiv:

[...] vi kan alltid avgöra ifall en mänsklig kvarleva är en mänsklig kvarleva och en människa är ju ändå något annat än en sak. Men jag är inte säker på att alla människor och kulturer har den distinktionen faktiskt. Just att det är dom mänskliga kvarlevorna som är det mest laddade, utan det kan ju vara den lilla tygpåsen bredvid som är levande. Så där tycker jag att [...] vi ska vara medvetna om våra egna strukturer.

(informant 4)

Detta är en insikt som kan ses som en konsekvens av en tvingande isomorfism, där informanten får arbeta och undersöka samlingen med nya ögon och blir medveten om sina egna perspektiv.

6.2.2. Mediabevakning under processen

Alla informanter beskriver att intresset från media är stort när museerna arbetar med återlämningsärenden. Informanterna pratar om att museisamlingarna och repatriering som process återupptäckts av media, ofta i relation till andra omskrivna

återlämningsärenden utomlands (informant 1). Informant 1 upplever att mediabevakningen ofta kommer plötsligt, då media ställer sig själva frågan ”Har vi sådana föremål här i Sverige?” och så är det i gång igen. Hen tycker att denna plötsliga bevakning tydligt präglar återlämningsärendena, där hen får svara på samma frågor om och om igen:

[...] det verkar inte finnas något institutionellt minne på de journalistiska redaktionerna, för jag måste då ägna åtskillig tid åt att utbilda den journalisten om frågan, därför många har aldrig hört talas om det innan – det är väldigt vanligt. Journalisterna vill också ha min personliga åsikt i frågan, och i det fallet kan jag inte svara för där står jag som representant för [museet ifråga] och vi har en process och så vidare.

(informant 1)

Informant 6 säger att hen förstår det som att museets diarieföring bevakas, vilket gör att media får nys om nya ärenden rätt fort. Hen anser det är viktigt att lyfta dessa ärenden i media och museet har numera en kommunikatör som är medias första kontakt. En roll hen är glad över att ha, då kommunikatören tar ”det mesta” [förfrågningarna från media] och hen kan hoppa in och besvara frågor ifall det behövs. Generellt undviker hen att uttala sig om ärende innan utredningen är klar:

[...] vi vill gärna bli klara med utredningen först – så vi inte går händelserna i förväg. Sen kan det även vara ett önskemål från en kravställare att inte prata med media om ärendet eller lyfta det offentligt. Det är också något man behöver stämma av tidigt i ett krav hur kravställaren ser på mediabevakning.

(informant 6)

Informant 3 menar att arbetet präglas av mediabevakningen på det sätt att hen ombeds svara på frågor som museet kanske inte har något svar på än. Hen menar att de inte kan ge så bra svar alltid och att journalisterna ofta vill veta allt med en gång. Hen tillsammans med andra informanter uppger att de känner sig delvis ställda till svars, av media eller allmänheten, för att föremålen finns på museerna och att de inte återlämnas. Informant 5 berättar att hen får lägga mycket tid på att besvara mejl om museets samling, där hen bland annat blivit anklagad för att vara rasbiolog. Informant 3 beskriver att hen ofta känner att media skyller på museerna i återlämningsärenden. Då det inte är upp till museipersonalen att besluta om ett föremål ska repatrieras, upplever informant 3 situationen som jobbig.

Man försöker göra sitt bästa som någon slags museitjänsteman, antikvarie, osteolog, arkeolog som faktiskt har insikt i det här. Och media tror att vi sitter och håller på det [föremålen]. Det känns hemskt, på allvar.

(informant 3)

Dessa känslor som informanterna uttrycker när de får bemöta denna typ av anklagelser skulle kunna ses som en typ av tvingande isomorfism, där dessa anklagelser från media och privatpersoner kan ses sprungna ur samtida

samhällsdebatter, såsom den postkoloniala teorin. Där allmänheten och media inte vill att deras museer, och därav dem själva som svenska medborgare, ska associeras med kolonialism eller rasism. Medias bevakning och frågor mot museerna blir tvingande och normativa isomorfismer, där påtryckningar utifrån blandas ihop med en allmän åsikt om att det är omoraliskt för museerna att *inte* lämna tillbaka föremålen. Den åsikten *tvingas* sedan på mot museerna som statlig finansierade och hålls därmed ansvariga på annat sätt än kanske privatfinansierade museer blir.

Varför intresset från media är så stort tror informanterna beror på flera saker. Intresset kring sakfrågan i sig, varför museerna har föremålen eller de mänskliga kvarlevorna till att börja med. Sedan handlar det om känslor menar flera informanter. Repatriering som process ses beröra en känsla av förlust och en orätt (informant 5). Informant 4 ser att utöver att det väcker känslor så drar den även i gång samhällsdebatter hos folk:

Debatter om nationer, identitet, koloniala arvet, våra rättigheter och vår framtid. Så jag tror man kan använda repatriering i flera olika syften – både inom media och politiken. Vissa tycker att det är ”våra” saker, medan ursprungsbefolkningen tycker att det är ”deras” saker.

(informant 4)

Vari känslorna börjar och slutar är svårt att svara på. Informant 1 beskriver hur hen upplever att det råder en ängslighet kring återlämningsärenden, där hen ser hur museer i rädsla för att göra fel och ”vara på fel sida i debatten” tar beslut som inte är så väl underbyggda. Det kan åter igen ses som en tvingande isomorfism, där museer upplever en påtaglig press i att ”göra rätt” och utgår från vad som anses vara ”rätt” gentemot att undersöka vad som faktiskt är rätt (informant 1).

Känslor som väcks under arbetets gång

Utöver känslor som väcks i mötet med media, beskriver informanterna om olika känslor som uppstår i arbetet med samlingen. För informant 4 var mötet med mänskliga kvarlevor en emotionell upplevelse och som fick hen att vilja lära sig mer om repatriering. Insikten om att lagstiftningar som NAGPRA och återlämnandet av kvarlevor fick informant 4 att även ifrågasätta sina egna studier, vars uppgift låg i att förvalta och bevara föremål. Något som stod i kontrast till repatriering, där hen såg att nedbrytning kunde vara en del av föremålets värde (informant 4):

[...] minns att jag fick en emotionell ’aha’ upplevelse, där jag insåg att det var döda människor som vi [museet] grävt upp och tagit in – och sedan kanske inte ens tagit omhand om på ett värdigt sätt [...] I detta fall var det en låda som stått på golvet och som hade blivit trampad på.

(informant 4)

Flera informanter uttrycker frustration över situationen, där de förväntas göra mycket jobb på otillräckliga resurser. Alla informanter menar att de vill göra rätt för sig, men att det är svårt när de inte har vare sig tid eller pengar för att bekosta det arbete som behöver göras (informant 6, informant 4, informant 5, informant 1). Dessa känslor som uppstår kan ses som resultatet av en tvingande isomorfism, där processen är ny och ovan för både museet, museets personal, media och allmänheten och därmed skapar osäkerhet. Det i sin tur leder till en imiterande isomorfism, där personalen (som nämnt) ser till rådande konventioner, juridiska ramverk, policys och guidelines i hur museet ska bete sig.

6.2.3. Utbyte och samarbete med andra intressenter

I arbetet med repatriering berättar samtliga informanter att de skapar nya relationer med bland annat representanter inom urfolk, politiker, annan museipersonal, FN-expertyper och civilrättssamhället. Hur samarbetet såg ut beror således på hur omfattande proveniensarbetet var och hur mycket sakkunnig hjälp museet behövde för att fastställa ifall en återlämning skulle ske eller ej. Informant 3 berättar hur hen genom arbetet hade kontakt med en ambassadör, medan informant 2 beskriver hur hen upplever sig ha en jättebra dialog med Sametinget och att parterna träffats både på museet och hos Sametinget (informant 2). Informant 5 beskriver hur hen i mötet med representanter och experter från kravställarens land fick en fördjupad förståelse för hur arbetet med att identifiera urfolks mänskliga kvarlevor (informant 5). Detta kan tolkas som en *socialisation* som är en typ av normativ isomorfism, där en museitjänsteperson tar inspiration av en annans arbetssätt.

Ju längre ett ärende pågår, desto mer kontakt får informanterna ha med andra intressenter vilket också fördjupar relationerna (informant 4). Informant 1 beskriver hur hen önskar att mötet med kravställaren inte bara skulle kringla återlämnandet, utan mer kringla den relation och det fruktsamma kunskapsutbyte om samlingarna som möten i dagsläget innebär för museet – trots ett kolonialt förflutet och därmed en ojämlik relation (informant 1). Kunskapsutbytet aktiverar även samlingen i Sverige menar informant 6, som levandegör kulturen och skapar nya utställningar i nära samarbete med kravställaren.

6.3. Hur ser processerna ut när och efter att ärendet avslutats?

6.3.1. Ceremonin

Den avslutande ceremonin som en återbegravning eller en repatriering innebär, är något de flesta informanter deltagit i. Vissa ceremonier har utspelat sig på plats i

hemlandet, i andra fall utanför det fysiska museet. Under ceremonierna har flera intressenter varit representerade, såsom kändisar (Börje Salming och återlämningen av Haislas totempåle 2006), men även representanter från ursprungsbefolkningen, ambassader, diplomater, politiker, olika mellanhänder och organisationer runtom Sverige, som Sametinget. Informant 2 och 3 beskriver ceremonierna som intressanta, spännande och fina som markerade ett avslut på ett långt projekt. Informant 4 beskriver hur hen upplevde att dessa ceremonier innehöll en emotionell dimension som hen hade svårt att förstå, då emotionen inte fanns i hens begreppsvärld och därav blev svårhanterlig [upprättelse från ett kolonialt förtryck]. Informant 1 minns en ceremoni väl, som hen beskrev markerade en period och förändringsprocess i museet. Hen beskriver även att hens kollegor upplevde återlämnandet som att de svek sitt uppdrag som museitjänstemän när de lämnade ifrån sig föremålet (informant 1). Ceremonin markerar även den upprättelse som repatriering innebär tror flera informanter.

6.3.2. Hur pratar museerna om föremålen efter att de återlämnats?

Generellt verkar inget museum ha någon strategi eller policy kring hur man ska förhålla sig till föremålen efter att de återlämnats. Vid Historiska museet behåller museet föremålet i sin databas och informerar om att den repatrierats. I andra fall, såsom SMVK, har replika av Haislas totempåle gjort att museet fortsätter prata om föremålet (och därmed Haislas kultur och repatriering som konsekvens) även drygt tio år efter det återlämnats. En informant beskriver hur museet årligen deltar i en universitetskurs om repatriering, där Haislas totempåle är ett återkommande exempel. Det fortsatta arbetet med repatriering gjorde även museet medvetna om att även om totempålen återlämnats så var inte ojämlikheten återställd:

Vår förre museichef var med i den processen och skrev en bok om det [Anders Björklund, *Hövdningens totempåle*] [...] även hans bok har ju översatts till engelska men blev stoppad innan den blev utgiven på grund av samma typ av frågor, är det verkligen han som vit museiman från Sverige som ska skriva denna boken? Och då ville inte ett museum i Kanada ge ut boken för att de blir kritiserade av ursprungsbefolkningen där. Så det är en problematik som hela tiden finns med oss.

(informant)

Det var flera av informanterna som inte kunde säga på rak arm exakt *hur* museet pratade om föremålen efter att ärendet avslutats, men att återlämnandet inte behövde betyda ett avslut. Informant 6 berättar att hen vet att museet pratat om föremål som lämnats tillbaka, men inte på vilket sätt. Det låg mer hos museipedagogerna menade hen. Men flera, såsom informant 6, såg hur återlämnandet av föremålet krattade vägen för ett nytt perspektiv:

Kanske att vi samlar in föremål från folkgruppen i dag som gruppen själva gått med på att få visa upp, ett föremål som de tycker representerar dom och berättar en historia som de inte skulle ha något emot fanns på ett museum i Sverige. Sen blir själva berättelsen ett immateriellt kulturarv som vi har kvar och de blir alltmer viktigt eftersom föremål försvinner tillbaka dit de kom ifrån en gång i tiden.

(informant 6)

Informant 4 lyfter vikten av att vara transparenta när museet berättar om återlämningsärenden. Både för att händelsen är en del av museets historia, men likaså för att vara transparenta i processen. Hen resonerar i att museet nog brustit i att berätta om det koloniala arvet tidigare och att man inte vill göra om samma misstag:

Nu ser man ju att man inte kan stoppa repatriering [...]. Men för 20–30 år sedan kanske man hade en rädsla kring att prata om det som 'Nej, vi har begått så många övergrepp genom historien och vår samling vittnar om detta och det vill vi inte veta om för vi skäms, vi kan inte stå för detta längre', så mörkar man det i stället. Den tiden är förbi, vi kan inte göra så längre.

(informant 4)

Förhållningssättet som informant 4 beskriver kan ses som en normativ och tvingande isomorfism, där den allmänna opinionen och kunskapen om vad som är kolonialism har blivit mer etablerat och påverkat museipersonalens eget synsätt på samlingen.

6.3.4. Informanternas relation till samlingarna förändras

Samtliga informanter, förutom en, ansåg att samlingen/samlingarna som museet förvaltade var ovärderliga för museet. *Ingen samling, inget museum*, lät det från många håll. Samlingarna ansågs lägga grunden och riktningen för museets pedagogiska arbete. Informant 4 betonade att förekomsten om repatriering inte tömmer några museer och håller med informant 3 om att sett till samlingarna så är dem museets hjärta. Det är samlingarna som byggt upp museet. Informant 5 ser samlingen som en tydlig inriktning och drivkraft i museets arbete med att förmedla ny vetenskap (informant 5). Informant 1 ansåg att samlingarna var en stor del av museets identitet och var vägledande i deras förmedlingsarbete. Samlingarna, menar hen, finns alltid där på museet som en slags grund: "En kollega till mig brukade säga att 'samlingen är barlasten i fartyget', vilket gör att vi vet vart vi är påväg, men det är också en tyngd" (informant 1). Hen går vidare i sitt resonemang, och säger att tolkningar av samlingen är beror på olika vetenskaper, diskurser och diskussioner som sker i disciplinerna. Ett tydligt exempel på en normativ isomorfism, där yrkesverksamma inom organisationsfältet förhåller sig till varandras arbetssätt, men även till akademisk forskning i sättet man själv ser på museisamlingen. Informant 1 berättar även att hen inte anser att alla föremål måste vara på museet:

Vi har en massa föremål som ingen har sett på hundra år, som vi knappt kan ta hand om och som vi inte har förmåga att skapa kunskap kring – eftersom det är övermäktigt för mig som person att ta hand om 50 000 föremål. Det är många av de föremålen som liknar varandra och kommer från samma tid och plats – de föremålen skulle kunna finnas någon annanstans och ha en mycket viktigare funktion på andra ställen [föremålets ursprungsland].

(informant 1)

Precis som informant 1 ser informant 6 att det är samlingens karaktär som ska styra innehållet och inriktningen på ett museum. Hen anser att föremålens historia kan variera mycket kring vilka berättelser man lyfter, då ett föremål bär flera historier som kan variera över tid. Hen observerar även hur hen upplevt en förändrad syn på hur insamlandet ska gå till:

Jag tror att för tjugo år sedan så var det ett större fokus på att ha en bra samling och att man skulle samla på ”highlights” och ha en komplett samling till exempel. Man var väldigt angelägen på att hitta de bitarna som saknades i samlingen och man ifrågasatte inte proveniensen riktigt, man var mer intresserad av att fylla det här hålet man såg sig ha i samlingen. Så samlar vi inte alls i dag.

(informant 6)

Uppfattning om att synen på att en samling är enhetlig har enligt informant 2:s svar funnits länge. Hen beskriver nedan hur samlingssynen såg ut i samband med insamlandet av mänskliga kvarlevor under 1800-talet hos universitet i Sverige:

I slutet av 1800-talet började man behandla mänskliga kvarlevor lite som en frimärkssamling. [...] då är det otroligt irriterande om du har en lucka någonstans. Det blir lite grann på samma sätt för de mänskliga kvarlevorna, där man köpte in kvarlevor från hela jordens hörn – för man ville ha representation från hela världen.

(informant 5)

Informant 2 såg inte att den anatomiska samlingen var viktig för museets identitet eller förmedlingsuppdrag. Hen nämner också att museet kommer att lägga upp text på sin hemsida angående den anatomiska samlingen, utöver den information som redan finns där. Informant 4 beskriver hur arbetet med återlämnandefrågor i relation till samlingen förändrats. För 15–20 år sedan var frågan mer kopplad till hantering av museets föremål (såsom av mänskliga kvarlevor) och hur de skulle förvaltas på ett etiskt och respektfullt sätt:

Nu är tanken en annan och man kan tänka sig att det blir återlämnande på ett annat sätt och att det blivit mer naturligt nu, att när vi möter liknande föremål så tänker vi ’kan detta vara något som kommer leda till repatriering?’ Det gjorde man inte för 15–20 år sedan.

(informant 4)

Informant 4 ser även att samlingarna har fått ett nytt värde utifrån två aspekter. Den första är att föremålen har ett samtida värde för de grupper som behöver föremålen för att utöva sin kultur. Den andra är att museerna används av vissa urfolksgrupper som ”banker” (detta gällde i USA), där föremålen hämtas ut vid behov, såsom vid en ceremoni. När föremålen inte behövs låter grupperna museerna förvalta dem, då

föremålen är trygga i museets lokaler (informant 4). Dessa aspekter visar på att arbetet med återlämningsärenden och dialogen med urfolksgrupper gjort att förtroendet mellan museet och ursprungsgruppen förbättrats.

6.3.5. Museerna arbetar proaktivt

En tydlig konsekvens av att återlämningsärenden ökar på museerna är att de avsätter mer tid och resurser för att hantera sina samlingar (även om det fortfarande inte anses vara tillräckligt). Likaså speglas det i att museerna även nu har personal med repatriering som del av sin tjänst. Historiska museet i Lund arbetade under 2022 med en rapport angående museets samtliga samiska kvarlevor. I rapporten ska samtlig information om kvarlevorna finnas publicerade. En informant berättar att den skrevs just för att svara förberedda inför kommande återlämningsärenden:

[...] det är rimligt att se detta som en snöbollseffekt. Det är logiskt att fler samiska föreningar kommer att höra av sig – då är det bra att göra detta nu när vi har tid än senare när det kan bli en väldig press. För detta kan inte vänta.

(informant)

Liknande projekt förekommer på SMVK. Där arbetar museet med en översyn av samtliga samlingar, speciellt rörande de mänskliga kvarlevorna som finns i samlingarna. Likaså har museet tagit fram en ny insamlingspolicy, för att säkerställa att tidigare misstag inte ska göras om. Museet har även tagit in en praktikant som ska kartlägga alla repatrieringsfall museet haft, detta för att få en bättre översikt kring hur många de har arbetat med samt svara på frågan (som de får ställd återkommande). Det proaktiva arbetet menar en informant är en direkt reaktion till museets arbete med repatrierings- och återlämnandefrågor:

[...] det handlar om att vi vill få en överblick över 'hur problematiska är våra samlingar? Vad består problemen av och vad ska vi i sådana fall göra, och hur ska vi planera vårt arbete framöver med de få resurser vi har?'

(informant)

En liknande åtgärd har gjorts på Historiska museet, där museet valt att producera en rapport om alla samiska kvarlevor som museet förvaltar. Rapporten skrevs just för att snabbt kunna besvara framtida frågor rörande de kvarlevorna, då museet arbetar aktivt med att återlämna samiska kvarlevor.

Det proaktiva arbetet kan ses som ett resultat av tvingande, normativa och imiterande isomorfier, där det är en kombination av politiska påtryckningar, samtida akademisk forskning och en situation där museer imiterar andra museer i arbetet. Museernas arbete med att just identifiera *vad* som finns i deras samlingar kan också ses som en konsekvens av en tvingande isomorfism i form av regeringens proposition 2016–2017 *Kulturarvspolitiken*, som pekar på att svenska museer

förväntas veta vad som finns i deras samlingar. De beskriva åtgärderna ovan kan alla de ses vara tvingande isomorfismer, där museet valt att arbeta i förebyggande syfte efter externa förfrågningar.

6.3.6. Museerna får nya relationer med kravställaren

Som nämnt beskriver informant 2 att museet har en jättebra dialog med Sametinget. Informant 1 berättar om hur museet i samband med återlämningsärenden har forskningsprojekt om föremålen tillsammans med ursprungsbefolkningen. Detta i sin tur har lett till utställningar, där museet tillsammans med representanter ur dessa grupper arbetat tillsammans för att prata om föremålen och kulturen kring föremålen. Informant 4 beskriver hur insikten om *vem* som egentligen har tolkningsföreträde när man pratade om föremålen, fick hen att se hur repatriering blev en process där samskapande, möten och relationer mellan museet och kravställaren blev centrala. Det var inte längre museets röster som pratade om föremålen, utan det var de personer med störst anknytning som gjorde det (informant 4). Detta synsätt kan ses bli extra viktigt i relation till museers arbete med att argumentera för att repatriera ett föremål utifrån *särskilda etiska skäl* (informant 6). Informant 1 talar även om museets utbyte och möte med kravställaren som en *relation* och något som aktivt berikar museet på flera sätt.

6.4.4. Ett nytt museum växer fram

Informant 1 ser att synen på repatriering av föremål har förändrats under de senaste femton åren och i och med det ett skifte i museerna. När hen började arbeta på museet fann sig själv mitt i en förändringsprocess vari hen såg själv befinna sig på motsats sida gentemot andra i personalen (inte alla). Den andra sidan menade hen hade en typ av "fetischering" av föremålen: "[...] Många äldre tycker att 'det här [repatriering] är väldigt problematiskt, vi borde inte skicka tillbaka det här och vi sviker vårt uppdrag'". Informant 1 trodde hens avvikande åsikt, om att det var rätt att repatriera föremålet i fråga, berodde på hens akademiska bakgrund som hade ett större fokus på hur människor lever i dag och vilken roll dessa föremål spelar för dem i nutid.

Det initiala mötet under 90-talet med repatriering fick även informant 4 att omvärdera hur hen såg på föremålen och dess betydelse. Där hen insåg att hens egen förförståelse för vad som var viktigt var präglad av ett västerländskt perspektiv där naturvetenskapen hölls högt – "ser du det inte, finns det inte". Hen ansåg att betydelsen av ödmjukhet var viktig i dessa möten:

Att verkligen ta ett steg tillbaka och titta på ett föremål och säga 'nä, jag vet ingenting', när föremålet egentligen berättar en massa saker som jag inte har någon aning om – men hur ska jag kunna ta åt mig den informationen utan att döma eller tycka att det är konstigt? Det är gråzoner.

(Informant 4)

Informant 4 ser hur ett nytt museum växer fram tillsammans med återlämningsärenden, som hen tror endast kommer att öka med tiden:

Som jag ser det nu så kommer återlämnande och repatriering vara en del av museets fortsatta historia [...] Så att i stället för att se det som ett avbräck 'ska vi förlora alla föremål nu och sen inte ha några museer?' snarare se det som en naturlig del i en utveckling. Att vi kommer fortsätta ha våra museer men de kommer att se annorlunda ut. Vi kommer att bygga in förutsättningar för möten och för dialog och kunskap kring samlingarna.

(Informant 4)

Informant 6 sätter repatriering i relation till en större avkolonialisering av det västerländska samhället och ett förändrat tankesätt gentemot att förvalta andra länders kulturarv. Att återlämna föremål, menar hen, hör ihop med de grupper i samhället som drar ner koloniala statyer som Cecil Rhodes¹⁴ och härleder den snabba utvecklingen som en konsekvens av Savy och Sarr rapportern 2018. Den skrevs efter att Frankrikes president Emmanuel Macron erkände Frankrikes övergrepp i delar av Afrika under tiden landet var kolonialmakt – och ville återlämna föremål som tagits under denna tid som en upprättelse (informant 6).

---

¹⁴ Cecil Rhodes (1853–1902) var en brittisk-sydafrikansk politiker, finansman och imperiebyggare (Nationalencyklopedin 2022).

7. Diskussion

I detta kapitel adresseras studiens tre frågeställningar, var för sig, utifrån det nyinstitutionella och det postkoloniala perspektivet och diskuteras i relation till tidigare forskning, speciellt Neil Curtis (2014) studie om skotska museer. Varefter syntes sker i delkapitlet Slutsatsen, som adresserar huvudfrågan *Hur påverkas museer av repatriering.*

7.1. Hur har processerna kring återlämningsärenden utvecklats vid museet?

Samtliga museer har numera ett utvecklat system för återlämnande som utformats baserat på deras erfarenheter av enskilda fall. Alla museer beskrev hur de följde en procedur, se vidare i kapitel 2.6. SMVK har inrättat ett repatrieringsråd för att klara av att hantera alla ärenden på ett så transparent och effektivt sätt som möjligt. De har likt Lunds universitet en kommunikatör som sköter dialogen med media. Huruvida Uppsala universitet också har en utsedd kommunikatör framgår inte i denna studie.

Flera informanter hänvisade till rådande juridiska ramverk och vilken hjälp de innebar. Däremot när återlämnande skulle ske under premisserna om *särskilda etiska skäl* upplevde personal vid SMVK att arbetet innebar mycket tolkande från deras sida. Det var flera som uttryckte att det gjorde utredningen svårare, då de blev tvungna att försöka se och förstå en annan kulturs syn på ett specifikt föremål. En förståelse som informanterna tyckte var svår, då de upplevde det som problematiskt att bestämma vad som var och inte var viktigt för en annan kulturell grupp. I relation till vad repatriering vill uppnå [upprättelse] blir detta om än mer problematiskt, då det är tidigare tolkningsföreträden från museerna som lett till att föremål tagits från urfolksgrupper. Ett tydligt exempel på detta är förvärvet av totempålar från urfolksgruppen Haisla under 1900-talet. Svenska museer ansåg det viktigt att bevara totempålar, trots att totempålens skapare och ägare ville att de skulle förmultna. Ur ett postkolonialt perspektiv blir denna typ av situationer ett tydligt exempel på hur det än i dag existerar ojämlikheter mellan museerna och kravställaren. Där museipersonalen får ta ställning till något de kanske inte känner sig befogade att ta. Att flera informanter är medvetna om denna komplexitet visar hur dessa perspektiv tagit allt större plats på museerna när de arbetar med repatriering. Genom att vara medveten om sina egna privilegier och

tolkningsföreträden – och maktutövandet som kommer med det – kan informanterna ha ett mer transparent samtal om situationen och förhoppningsvis komma till bästa lösningen.

En generell observation är att museernas arbete med återlämnande har påverkats av vad det är för föremål som kravställaren velat återfå. Som Curtis (2014) beskriver förekommer det en särbehandling när det kommer till repatrierandet av mänskliga kvarlevor gentemot kulturella föremål. Detta förekommer även vid svenska museer. Där bland annat informanter beskrev att de ville se repatrierandet av mänskliga kvarlevor bli en prioritet. Sedan rådde det aldrig någon fråga om huruvida mänskliga kvarlevor skulle repatrieras eller ej – svårigheten låg främst i att identifiera varifrån kvarlevorna kom från första början. Att det förekommer en särbehandling av mänskliga kvarlevor sågs även i hur ”smidig” återlämnandeprocessen av kvarlevorna var. När de mänskliga kvarlevornas ursprung väl identifierats rådde det aldrig någon spekulering vem som skulle ta emot dem. Detta var en problematik som ofta förekom vid kulturella föremål, där (som nämnt ovan) informanterna har det mycket svårare i att avgöra *vem* föremålet tillhör samt *varför* det ska återlämnas.

Samtliga informanter berättade hur de påverkats av politiska, mediala eller allmän opinion rörande repatriering och hur de och museet förväntas hantera frågan. Detta är inte så märkligt, då processen fortfarande är relativt ny för museerna. Arbets sättet har utvecklats mycket och snabbt under de senaste tjugo-trettio åren. Museerna har alltså arbetat med återlämningsärenden långt innan ett etiskt och korrekt arbets sätt formulerades fram, såsom i FN:s deklaration om ursprungsfolkens rättigheter (2007), ICOM:s etiska regler (2011) eller Riksantikvarieämbetets stöddokument (2020). Museipersonalen har själva fått avgöra vad som är korrekt och etiskt, vilket kan vara ännu en orsak till att ärendena tar tid – museipersonalen är ju inte utbildade jurister. Informanternas berättelser och erfarenheter om återlämningsärenden har fått mig att inse vikten av förståelse och förmåga att förstå andra personers och kulturers perspektiv – vilket diskuteras i nästa frågeställning.

7.2. Vad tycker personalen om att arbeta med återlämningsärenden?

Repatriering är ett ämne som berör informanterna på flera sätt, både känslomässigt negativt och positivt. Alla informanter ansåg att repatriering är en viktig process som ska genomföras, men att varje fall är olikt det andra. Flera tycker det är frustrerande och ibland jobbigt att arbeta med repatriering när de får möta

anklagelser från media och allmänheten. Likaså upplever några informanter att de har få för resurser för att faktiskt göra det arbete som krävs. Det blir en motsägelsefull situation, där de får påtryckningar från olika håll om hur de ska sköta sitt jobb.

Flera informanter betonade även deras roll som museitjänsteman, där det inte var deras roll att tycka något om repatriering. Deras roll var att utföra sin arbetsuppgift på bästa sätt. Detta förstärker insikten om att repatriering numera är en integrerad del av museerna, där det inte längre rådde något tvivel huruvida repatriering var bra eller dåligt – det var något som skulle göras. Samtidigt så upplevde nästan alla informanter att återlämningsärenden som tidskrävande processer, något som visar på att även om repatriering som praktik är integrerat i museet, så avsätts det inte tillräckligt med tid till ärendena. Det är därför viktigt för museer som arbetar med återlämningsärenden att tidigt avsätta kompetent personal och kanske ta in extra resurser tidigt i processen. För detta krävs det såklart att museet har förståelse för hur komplexa och olika återlämningsärenden ser ut.

Informanterna la mycket vikt på det postkoloniala perspektivet, där de såg återlämningsärenden som något mer än bara en överlämnande av föremål – det var ett sätt för museet att återfå förtroende hos grupper som tidigare känt sig förtryckta eller förbisedda av museet. Då varje återlämningsärende är unikt blir likaså förmågan att vara förberedd en utmaning för museerna, då varje fall kräver olika kunskaper och kompetenser. Detta är ett perspektiv som lyfts av Neil Curtis (2014) som pekar på behovet av att ta varje återlämningsärende något som gör repatriering så speciellt som det är. Genom att arbeta med repatriering kan det således ge museet och dess personal *legitimitet*. Att ha legitimitet hjälper organisationer att utvecklas och är en central aspekt inom nyinstitutionell teori. Eftersom rådande konventioner, stöddokument och även medial uppmärksamhet, lyfter betydelsen av aktivt arbete med repatriering, är det viktigt för museerna att visa sitt engagemang. Extra viktigt blir det kanske med tanke på att museerna är statligt finansierade och därmed måste förhålla sig till sina medborgare?

Baserat på informanternas svar i denna studie framkom att museipersonalens syn på att arbeta med återlämningsärenden påverkas av flera faktorer såsom till exempel mediabevakning, vilka föremål det rör samt om kravställaren är enkel att fastställa. Därvid går det inte att ge ett samlat och entydigt svar. Dock upplever samtliga informanter upplever repatriering som något positivt generellt – men att det kan vara en jobbig process.

7.3. Hur påverkar arbetet med återlämningsärenden personalens syn på museets uppdrag och relation till sina samlingar?

Museernas uppdrag är tätt sammankopplat med museets samlingar. *Inga samlingar, inget museum.* De tre museerna har flera uppdrag och gemensamt för alla är att de ska använda samlingarna för att främja kunskapsbildning genom publik verksamhet. Historiska museet och Gustavianum betonar vikten av att tillgängliggöra sina samlingar för forskning medan SMVK har ett större fokus på att använda sina samlingar för att levandegöra världens kulturer i Sverige. Hur blir det då när museerna återlämnar föremål – som ska användas för att uppfylla museets uppdrag?

Först och främst framkom det från informanterna att återlämningsärendena inte tömmer några museum. Rent praktiskt blir det därför inga stora förändringar för museerna och deras samlingar – en informant tog dessutom upp att återlämnandet av fler föremål skulle gagna både kravställaren och det egna museet där intresset för föremålen i fråga inte var speciellt stort. Möjligtvis blir det så att alla kvarlevor från urfolksgrupper lämnar anatomiska- och SMVK:s samlingar i framtiden, men dessa föremål används väldigt sällan (om någonsin) i någon typ av utställningsverksamhet.

Återlämnandet av mänskliga kvarlevor påverkar därför inte museipersonalens syn på museiuppdraget, men däremot kan det påverka museipersonalens relation till samlingen. Detta syns tydligast i informanternas svar om hur arbetet med återlämningsärendena, och den kunskap de fick ta del av under processen, gjorde att flera informanter omvärderade sitt synsätt på samlingarna. Informant 4 lyfte ett eget exempel, där hen i mötet och studerandet av repatriering började ifrågasätta sin egen uppfattning om vad som var viktigt i samlingarna. Hen som var utbildad i att bevara och förvalta föremål, mötte i repatriering en process som sa precis tvärtom – föremålet skulle förmultna. Det är ett exempel på en av flera motsägelsefulla situationer som museipersonalen måste hantera.

Ett annat exempel är de informanter som kände sig ställda till svars för att samlingen fanns. Detta skedde ofta vid förvaltandet av mänskliga kvarlevor, där personalen fick motta kritik och anklagelser av media och av privatpersoner som höll personalen ansvariga för att samlingen fanns på museet. För att motverka denna typ av anklagelser arbetade museerna med att tillgängliggöra information om varför samlingarna fanns på museernas hemsida. Trots detta krävs det att den

informationen sprids mer och att arbetet med repatriering och omständigheterna som föremålen förvärvades blir mer välkända – på så sätt kan fler få förståelse för den utmaning som museerna själva står inför när det gäller repatriering.

Arbetet med föremålen under repatriering innebär även flera möjligheter, där informanterna får ta del av ny kunskap kring föremålen. Genom att förmedla denna nya kunskap kan museet på så sätt fortfarande utföra museiuppdraget i att förmedla kunskap. Fast på ett nytt sätt. Samtidigt så ser återlämnandet av kulturella föremål som process annorlunda ut. Det är ”enklare” för museerna att repatriera mänskliga kvarlevor, då den allmänna opinionen i samhället och inom museerna är att det är moraliskt oförsvarbart att *inte* återbegrava dem. Däremot är inte kulturella föremål omringade av samma moral, vilket gör återlämningen svårare. Kravställaren ska bestämmas, proviens ska undersökas och förvärvet ska fastställas innan beslut tas. Processen kring kulturella föremål är på så sätt ”öppnare” än den för mänskliga kvarlevor, där personalen får ta del av mycket mer information, perspektiv och åsikter innan de skriver sin rekommendation. Detta ökar kunskapen om föremålen och likaså luckrar den upp samlingen som en statisk enhet, där föremålen blir mer egna och ”självständiga” gentemot samlingen.

Utifrån det nyinstitutionella perspektivet ska man granska den informella organisationsstrukturen för att förstå varför en verksamhet gör som den gör. Museernas relation till sina samlingar påverkas av personalens förändrade relation till samlingarna. Idén om samlingarna som statiska luckras upp och blir mer flytande, där föremål som lämnas tillbaka skapar rum för nya samtal om kolonialism, repatriering och föremålets mångsidiga betydelse. Hur påverkar då detta informanternas relation till museiuppdraget? På samma sätt som det påverkar informantens relation till samlingarna. I studierna av hur de tre museerna agerat under tidigare återlämnandeärenden blev det tydligt att samtliga museer utgick från idén om kulturell nationalism. Då museerna tog emot kraven om repatriering, undersökte föremålets proviens och förhöll sig till existerande ramverk för att ta välgrundade beslut. Genom att utreda föremålet medgav museet indirekt att de accepterade att förvärvet kan ha gått till på fel sätt (plundrat, smugglat, taget utan samtycke) vilket sände en tydlig signal till kravställaren att ärendet togs på allvar. Att museerna agerar på detta sätt är inte självklart, då det finns andra stora institutioner (som the British Museum) där föremål nästan aldrig återlämnas. Vad är det då som gör att de svenska museerna tänker annorlunda? Två faktorer har identifierats: samtliga informanter anser och accepterar att repatriering är en del av museets uppdrag och att informanterna ser repatriering som ett sätt att åtgärda en

tidigare orätt – att ge upprättelse. Den första faktorn kan härledas till personalens roll som myndighetsutövare, där det ligger i deras uppdrag att genomföra återlämningsärenden. Den andra faktorn kan härledas till en större pågående förändring i västerländsk kontext, där den postkoloniala teorin successivt har påverkat den allmänna opinionen om att det är fel att museer förvaltar föremål som togs under problematiska omständigheter. Detta synsätt ligger även nära förankrat med kulturell nationalism. Jag menar att dessa två underliggande faktorer har eller kommer att ha en indirekt påverkan på hur museernas uppdrag utformas i framtiden. Eftersom museet som institution vid repatriering blir beroende av den individ som handlägger ärendena, har individen en extremt stor påverkan på hur museet således uppfyller sitt uppdrag. Detta resulterar i att personalens unika erfarenhet och upplevelse, både innan under och efter återlämningsärenden, spiller över på museets uppdrag. Samtidigt som dessa individer agerar inom ett juridiskt ramverk som tvingar in arbetssättet utifrån samma premisser.

7.4. Slutsats

Repatriering påverkar museum på flera sätt. Tvingande isomorfier dominerar och inkluderar utmaningar såsom nya lagar, medial uppmärksamhet och en dömande allmänhet. Studien visar att repatriering gör att museer arbetar proaktivt och inventerar sina samlingar i förebyggande syfte. I mötet med kravställaren får även museipersonalen nya perspektiv på sina samlingar, möten som också skapar kontaktzoner på museiinstitutionerna. Även om återlämningsärenden initialt kan vara konfliktfyllda kan museernas transparenta arbete och personalens öppenhet och respekt gentemot kravställaren ge positiva konsekvenser, såsom nya möten och spännande utställningar. Min slutsats är att de museer som banat vägen i Sverige kommer att inspirera andra museer att arbeta likadant. Resultatet blir att Sverige får fler självkritiska museer som inte bara blir mer transparenta, utan även blir mer tillgängliga för fler människor. Repatriering kommer, inom sinom tid, kanske bli lika självklart för museer som att finnas på sociala medier.

Repatriering är i sig själv en tvingande isomorfism som återkommande får berörda museer att granska sig själva och omvärdera sina samlingar. Detta är den tydligaste förändringen som museer påverkas av och som således skapar ett ”nytt” museum. Ett museum som innan präglats av stängdhet och oåtkomlighet för vissa urfolksgrupper öppnas nu upp och inkluderar dessa grupper i forskningsarbeten och utställningsverksamhet. Om dessa möten präglas av ödmjukhet och transparens blir museerna således kontaktzoner (Clifford, 1997), där mötet mellan museipersonalen och kravställaren skapar utrymme för att återskapa gamla relationer och ge

personalen nya insikter. Neil Curtis (2014) tar upp hur repatriering får skotska museer att inse tidigare klassifikationer som problematisk – något som då också sker på svenska museer.

Museer arbetar även proaktivt med samlingarna som en konsekvens av repatriering, något som kan ses som mycket positivt. Museerna både inventerar sina samlingar i stort samtidigt som de samlar in information om föremål som kan bli aktuella för repatriering. På så sätt kan museet vara mer ”på tårna” vid ett eventuellt återlämningsärende och göra de mer tidseffektiva. Ett centralt hinder i detta är dock resursbrist. Att bedriva den typen av proviensforskning som beskrivits i kapitel 6 kan ta månader att slutföra. Är det rimligt att lägga skattepengar på att göra sådan forskning på alla tusentals föremål som finns i samlingarna? Detta är en avgörande fråga för hur museer kommer att arbeta med repatriering i framtiden. För att det ska ske måste den komplexiteten och de resurserna som krävs för att hantera ärendena göras tydligt för de politiker som fattar beslut om budgeten för museerna. Likaså krävs det förståelse för de problem som återlämningsärenden innebär. I vilket skick är föremålen? Har de besprutats med giftiga kemikalier – har kravställaren i sådana fall rätt utrustning? Den ojämlikhet som repatriering fortfarande innebär gestaltas på flera sätt, där tanken om repatriering är god, men kräver tillräckligt med resurser och kunskap för att kunna genomföras på bästa sätt. Detta är ett ansvar som läggs på museerna och då indirekt, personalen som arbetar med repatriering. Att personalen då har rätt kunskap och är införstådda i den komplexitet som repatriering innebär är då väsentlig. Sådan expertis måste därför förvaltas av museerna, där resurser måste åsidosläggas för att tillförsäkra att denna typ av personal skapas och får stanna kvar på sina arbetsplatser.

Repatriering är i sin natur fylld av konflikter. Genom att som museum återlämna ett föremål erkänner man att förvärvet från början var felaktigt, samtidigt som handlingen ska råda bot på gamla sår. Att ta det steget som institution som mer eller mindre bygger sitt uppdrag på sina samlingar är ett stort steg. Ett steg som till en början ruckar om institutionen i grunden, för att allteftersom te sig mer naturligt. Däremot tror jag att när väl detta steg är taget väntar många positiva konsekvenser. Museerna aktiverar delar av sina samlingar och kan ha ett mer öppet samtal om föremålen och varför de är på museet. Likaså får museerna i samband med återlämningsärenden nytt intresse för media och allmänheten och skapar nya kontakter över hela världen. De blir mötesplatser där kunskap förmedlas på ett nytt och bättre sätt och visar genom att hörsamma samtidskritik att museer är en utvecklande institution i dagens samhälle.

Att museer arbetar med repatriering är dock, med de museologiska glasögonen, inte något förvånande – det ligger tvärtom i tiden. Precis som museerna präglades av samtidsideologier som evolutionism under 1800- och tidiga 1900-talet, präglas de under 2000-talet av den postkoloniala teorin och en global avkolonisering. Att museerna förändrar och betar sig på nya sätt, som med repatrierandet av föremål, är helt i sin ordning som museologen Kerstin Smed beskriver det:

”[...] att ägna sig åt normkritik eller lyfta fram centrala områden av livet som hittills inte exponerats på museerna är inte en ”politisering” av dem, än mindre förflackning av den kunskap de besitter. Det är helt enkelt som det ska vara.”

(Smeds, 2016)

Referenslista

Litteratur

Bennett, Tony. (1995). *The birth of the museum: history, theory, politics*. London: Routledge

Berg, Annika. (2003). *Döda kroppar i vetenskapens tjänst: om anatomiska dissektioner och utsatta människors rättigheter i 1920-talets Sverige / Annika Berg*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för Idé- och lärdomshistoria

Björklund, Anders. (2016). *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*. Stockholm: Carlsson

Conn, Steven (2010). *Do Museums Still Need Objects?*. Philadelphia, Pa.: University of Pennsylvania Press

Clifford, J. (1997). *Routes: travel and translation in the late twentieth century*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press

Cuno, James B. (2008). *Who owns antiquity?: museums and the battle over our ancient heritage*. Princeton, N.J.: Princeton University Press

Cuno, James B. (red.) (2009). *Whose culture?: the promise of museums and the debate over antiquities*. Princeton: Princeton University Press

Curtis, Neil. (2014). 'A welcome and Important Part of their Role': The Impact of Repatriation on Museums in Scotland. I Tythacott Louise, & Arvanitis, Kostas, (red.) (2014). *Museums and restitution: new practices, new approaches*. Farnham: Ashgate

De Montebello, P. (2009). 'And What Do You Propose Should Be Done with Those Objects?'. I Cuno James B. (red) (2009), *Whose culture?: the promise of museums and the debate over antiquities*. Princeton: Princeton University Press

De los Reyes, Paulina (red.) (2012). *Postkolonial feminism 2*. Hägersten: Tankekraft förlag

Eriksson-Zetterquist, U, (2009). *Institutionell teori: idéer, moden, förändring*. 1. uppl. Malmö: Liber

Godwin, H, R. (2020). *Legal Complications of Repatriation at the British Museum*, 30 WASH. INT'L L.J. 144

Greenfield, Jeanette (2007). *The return of cultural treasures*. 3. ed. Cambridge: Cambridge University Press

Gustafsson Reinius, Lotten. (2005). *Förfärliga och begärliga föremål: om tingens roller på Stockholmsutställningen 1897 och Etnografiska missionsutställningen 1907*. I Ekström, Anders, Jülich, Solveig & Snickars, Pelle (red.). *1897: mediehistorier kring Stockholmsutställningen*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv Stockholm: Etnografiska museet

Hallgren, Claes. (red.) (2010). *Mänskliga kvarlevor: ett problematiskt kulturarv*. Stockholm: Etnografiska museet

Harlin, Eeva-Kristiina & Olli, Anne May, (2014), Repatriation: Political Will and Museum Facilities. I Tythacott, Louise. & Arvanitis, Kostas. (red.) (2014). *Museums and restitution: new practices, new approaches*. Farnham: Ashgate

Hetland, Per. (2019), *Constructing publics in museums' science communication*, Public Understanding of Science, 28(8), pp. 958–972. doi: [10.1177/0963662519870692](https://doi.org/10.1177/0963662519870692).

H. R. H. Prins Edun Akenzua (2010). I Östberg, W. (red.) (2010). *Vem tillhör föremålen? konstskatter från kungariket Benin i Etnografiska museets samlingar*. Stockholm: Etnografiska museet

MacGregor, Neil. (2009). "To Shape the Citizens of 'That Great City, The World'". I Cuno James B., (red) (2009), *Whose culture?: the promise of museums and the debate over antiquities*. Princeton: Princeton University Press

Magnusson, Magnus. (2007). Introduction. I Greenfield, Jeanette. (red.) (2007), *The return of Cultural Treasures*, 3. ed. Cambridge: Cambridge University Press

Jönsson, Lars-Eric., Persson, Anders & Sahlin, Kerstin. (2011). *Institution*. 1. uppl. Malmö: Liber

Prott, V. Lyndel. (1995), *Repatriation of Cultural Property*, U.B.C. Law Review, 229

Svanberg, Fredrik. (2015). *Människosamlarna: anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850–1950*. Stockholm: Historiska museet

Svanberg, Fredrik. (2009). *Museer och samlande*. Stockholm: Statens historiska museum

Stamatoudi, A. Iriani. (2011). *Cultural property law and restitution: a commentary to international conventions and European Union law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar

Trost, Jan (2005). *Kvalitativa intervjuer*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur

Tythacott, Louise. & Arvanitis, Kostas. (red.) (2014). *Museums and restitution: new practices, new approaches*. Farnham: Ashgate

Östberg, Wilhelm. (red.) (2002). *Med världen i kappsäcken: samlingarnas väg till Etnografiska museet*. Stockholm: Etnografiska museet

Östberg, Wilhelm. (red.) (2010). *Vem tillhör föremålen? konstskatter från kungariket Benin i Etnografiska museets samlingar*. Stockholm: Etnografiska museet

Dokument och rapporter

Drenzel, Leena, Gustafsson Reinius, Lotten, Hauptman, Katherine, Hejll Lena & Svanberg, Fredrik (2016), *Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer, en kunskapsöversikt*, Statens Historiska Museer, FOU Rapport 15, Stockholm. <https://historiska.se/wp-content/uploads/2016/05/FoU-Rapport-15.pdf> [2022-08-19]

Riksantikvarieämbetet (2020), *God samlingsförvaltning – Stöd för museer i återlämnandeärenden*, Stockholm,

<https://www.raa.se/app/uploads/2020/02/Sto%CC%88d-fo%CC%88r-museer-i-a%CC%88Aterla%CC%88mnandea%CC%88renden.pdf> [2022-08-19]

Riksantikvarieämbetet (2020), *God samlingsförvaltning – Stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar*, Stockholm, <http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1395042/FULLTEXT01.pdf> [2022-04-18]

Kulturarvspolitik: *regeringens proposition 2016/17:116*. (2017). Stockholm: Riksdagens tryckeriexpedition [distributör], Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/2017/02/prop.-201617116/>

Laine, Anna (2018) *Museiforskning: En översikt*, Riksantikvarieämbetet, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1251923/FULLTEXT01.pdf> [2022-04-18]

Svenska Unescorådet (2008), *Vem tillhör museernas samlingar: Unescorådets konferens, 2008*. Stockholm

UNESCO (1970), *Konvention om åtgärder för att förbjuda och förhindra olovlig införsel, utförsel och överlåtelse av äganderätten till kulturegendom*, (SÖ 2003: 8), Paris, 14 november, <http://unesco.hemsida.eu/wp-content/uploads/2019/03/Konvention-om-%C3%A5tg%C3%A4rder.pdf> [2022-08-19]

Världskulturmuseerna (2021) *Rutinbeskrivning för hantering av externt inkommande krav om återlämnande*, <https://www.varldskulturmuseerna.se/siteassets/pdf/aterlamnande/final-rutinbeskrivning.pdf> [2022-08-19]

Världskulturmuseerna (2021), *Världskulturmuseernas policy för återlämnande*, (Dnr 167/2021-1.3), <https://www.varldskulturmuseerna.se/siteassets/pdf/aterlamnande/final-policy-for-aterlamnande-av-foremal.pdf>

Världskulturmuseerna (2021), *Bilaga om juridiskt och etiskt ramverk för återlämnande*, (dnr 167/2021.3) https://www.varldskulturmuseerna.se/siteassets/pdf/aterlamnande/bilaga_juridiskt-och-etiskt-ramverk-167-2021_4.pdf

Världskulturmuseerna (2021), *Världskulturmuseernas rutinbeskrivning för återlämnande*, (Dnr 167/2021-1.3), <https://www.varldskulturmuseerna.se/siteassets/pdf/aterlamnande/final-rutinbeskrivning.pdf>

ICOMs etiska regler. 2. uppl. (2011). Stockholm: ICOM
Tillgänglig på Internet: http://icomsweden.se/wp-content/uploads/2010/12/etiska-regler_webb-1.pdf

[Riktlinjer för hantering och förvaring av mänskliga kvarlevor vid Historiska museet vid Lunds universitet \(LUHM\)](#)

Uppsala universitet (2021), *Riktlinjer för hantering och bevarande av mänskliga kvarlevor vid Uppsala universitets museer*, (UFV 2021/2703) Uppsala.
https://regler.uu.se/digitalAssets/798/c_798794-1_3-k_riktlinjer-for-hantering-och-bevaring-av-manskliga-kvarlevor-vid-uus-museer.pdf

Hemsidor

British Museum (u.å), *The Parthenon Sculptures*.
<https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/contested-objects-collection/parthenon-sculptures> [2022-04-11]

Josephson, Maria (2021), *Om finska kvarlevor i Karolinska Institutets samlingar*. Karolinska Institutet, <https://ki.se/om-ki/om-finska-kvarlevor-i-karolinska-institutets-samlingar> [2022-04-11]

Historiska museet vid Lunds universitet, (2022), *Anatomiska samlingen*.
<https://www.historiskamuseet.lu.se/anatomiska-samlingen> [2022-08-23]

NAGRPA (u.å) <https://www.nps.gov/subjects/nagpra/index.htm> [2022-08-19]

Nationalencyklopedin (2022), *Repatriering*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/repatriering>
[2022-08-19]

Nationalencyklopedin, (u.å.), *Urfolk*.

<https://www.ne.se/upplagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/urfolk> [2022-08-23]

Nordiska museet, (u.å.), *Den första utställningen*.

<https://www.nordiskamuseet.se/artiklar/den-forsta-utstallningen> [2022-08-24]

Uppsala universitet, (2022) *Kvarlevor i samlingar*, <https://www.uu.se/om-uu/historia/kvarlevor-i-samlingar/> [2022-08-19]

Riksantikvarieämbetet (2022), *Förvärv och accession*,

<https://www.raa.se/museer/samlingsforvaltning/utveckla-samlingar/forvarv-och-accession/> [2022-04-11]

Världskulturmuseerna (2020), *Museernas samlingar*,

<https://www.varldskulturmuseerna.se/samlingarna/museernas-samlingar/>

[2022-08-19]

Världskulturmuseerna (2022), *Vår vision och vårt uppdrag*,

<https://www.varldskulturmuseerna.se/om-varldskulturmuseerna/var-vision/> [2022-08-19]

Världskulturmuseerna (2020), *Kungariket Benin och den europeiska koloniseringen av Afrika – minneshuvud av drottningmoder 1800-tal e.v.t.*

<https://www.varldskulturmuseerna.se/digitala-resurser/skolprogram-online/allt-har-en-historia/kungariket-benin-och-den-europeiska-koloniseringen-av-afrika--minneshuvud-av-drottningmoder-1800-tal-e.v.t/> [2022-08-19]

Världskulturmuseerna (u.å.), *Etnografiska museet*,

<https://collections.smvk.se/carlotta-em/web> [2022-08-19]

UNESCO (2022), *About 1970 Convention*,

<https://en.unesco.org/fighttrafficking/1970> [2022-07-12]

Artiklar

Brandel, Tobias. (2006), Indianer fick tillbaka totempåle, *Svenska Dagbladet*, 14

mars, <https://www.svd.se/a/f0ac4399-67d1-367d-a863-fb261f5aa538/indianer-fick-tillbaka-totempale> [2022-07-01]

Iselidh, A. (2021), Uppsala universitet vill lämna tillbaka samiska kvarlevor, *SVT*, 11 november. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/uppsala/uppsala-universitet-vill-lamna-tillbaka-samiska-kvarlevor> [2022-04-20]

Kendall, Adams, G. (2020), Does the argument that museums hold collections on behalf of the world still stand?, *Museum Association*, 17 januari. <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2020/01/17012020-does-universality-argument-still-stand/#> [2022-05-13]

Kielos, Katrine. (2007), En vetenskaplig skallgång, *Expressen*, 19 april. <https://www.expressen.se/kultur/en-vetenskaplig-skallgang/> [2022-04-20]

Löthman, Lydia. (2021), Samisk kvarleva kan återlämnas, *Lundagård*, 9 december. <https://www.lundagard.se/2021/12/09/samisk-kvarleva-kan-aterlamnas/>

Smeds, Kerstin. (2016), Historien tillhör inte enbart det förflutna, *Svenska Dagbladet*, 2 november, <https://www.svd.se/a/PGnlz/historien-tillhor-inte-enbart-det-forflutna> [2022-08-18]

Seligsohn, Yael (2021), Svenska museer vill återlämna stulna Beninbronser, *Sveriges Radio*, 30 oktober, <https://sverigesradio.se/artikel/svenska-museer-vill-aterlamna-stulna-beninbronser> [2022-08-24]

Wong, O. (2016), Regeringen förvandlar museer till propagandacentraler, *Svenska Dagbladet*, 8 september, <https://www.svd.se/a/zXmjQ/regeringen-forvandlar-museer-till-propagandacentraler> [2022-04-14]